TOKÜAD
Toplum ve Kültür Araştırmaları Derneği

V. ULUSLARARASI
TOPLUM ve KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU
(12-14 EKİM 2023)
TAM METİN BİLDİRİLER KİTABI

Editör

Mustafa DİNÇ

paradigma akademi

V. ULUSLARARASI
TOPLUM ve KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU
(12-14 EKİM 2023)
TAM METİN BİLDİRİLER KİTABI

Editör
Mustafa DİNÇ

paradigma akademi

V. ULUSLARARASI
TOPLUM ve KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU
(12-14 EKİM 2023)
TAM METİN BİLDİRİLER KİTABI

Editör

Mustafa DİNÇ

E- ISBN: 978-625-6714-08-3

PA Paradigma Akademi Yayınları

Sertifika No: 69606

PA Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım
Fetvane Sokak No: 29/A
ÇANAKKALE
e-mail: fahrigoker@gmail.com

Yayın Sorumlusu: Nevin SUR

Tasarım&Kapak: Himmet AKSOY

Matbaa

Meydan Baskı
Sertifika No: 70835

Kitaptaki bilgilerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığından alınan bandrol ve
ISBN ile satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.

Aralık 2023

BİR ŞAİRİN SIRA DIŞI PORTRESİ: HASBÎ'NİN KENDİNİ HİCVİ VE HİCVİN SÖZ VARLIĞI

The Extraordinary Portrait of a Poet: Hasbi's Self-Satire and the Poem's Vocabulary

Ozan KOLBAŞ*

ÖZ

Hasbî, Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin *Tezkiretü'ş-Şu'arâ* ve Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-Ahbâr* adlı eserlerinde biyografisine yer verilmiş on altıncı yüzyılın sıra dışı şairlerinden biridir. Biyografisi ve bazı şiirleri üzerine çeşitli çalışmalar yapılmakla birlikte bu bildirinin konusunu teşkil eden, kendini hicvettiği 34 beyitlik müstezad nazım şekliyle yazılmış şiiri hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Şiirin, biri eksik ve diğeri tam olmak üzere iki nüshası tespit edilmiştir. Şiir, elif-nâme türünde kaleme alınmıştır. İlk ve son beyit alfabetik sıralamanın dışındadır. İkinci beyit "elif" harfiyle başlar ve sırasıyla "ye" harfine kadar devam ettikten sonra "pe", "çīm" ve "je" harfleriyle başlayan beyitlerle sonlanır. İlgili harflerle başlayan beyitlerin içerisindeki diğer kelimelerin de aynı harfle başlaması şiirin orijinalliğini artırır. Klasik Türk edebiyatının kalıplaşmış kelime kadrosundan tamamen farklı ve mahallî kelimelerle yazılmış olması ise şiirin bir diğer orijinal ve dikkat çekici özelliğidir. Hasbî, her beyitte çeşitli benzetmelerle ve sıfatlarla kendini eleştirmiş; bu sayede hiciv türünün ve argonun farklı bir örneğini vermiş, bu arada kendi kişilik özellikleri hakkında bilgiler de aktarmıştır. Hasbî'nin bu şiiri, şairliğinin sıra dışı boyutlarını gözler önüne serdiği gibi klasik Türk şiirinin en orijinal eserlerinden biridir.

Anahtar Sözcükler: Hasbî, hiciv, müstezad, elif-nâme.

ABSTRACT

Hasbi, an extraordinary divan poet, lived during the sixteenth century. His biography can be found in Aşık Çelebi's *Meşa'irü'ş-şu'ara*, Kınalı-zade Hasan Çelebi's *Tezkiretü'ş-şu'ara*, and Gelibolulu Mustafa Ali's *Künhü'l-Ahbar*. While numerous studies have been conducted about Hasbi, none have exclusively focused on the poem addressed in this paper. The poem in question is a self-critique by Hasbi, containing thirty-four couplets, composed in the *müstezad* verse form, and classified under the genre of *elif-name*. Remarkably, the first and last couplets do not conform to the alphabetical order, but the second couplet commences with the letter "elif." The poet continues the alphabetical order until the letter "ye." Afterward, three additional couplets initiate with the letters "pe", "çim", and "je," and the words following those letters typically start with the same letter, endowing the poem with a unique quality. The poem exhibits words that deviate from the standard vocabulary of classical Turkish literature, mostly comprising local and regional terms. This distinctive feature contributes to the poem's originality. Hasbi utilizes various similes and attributes in each couplet to criticize himself effectively, creating a distinct form of satire and slang. Moreover,

* Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Çanakkale-Türkiye. E-posta: ozankolbas@gmail.com. ORCID: 0000-0002-3509-6909.

these couplets provide insights into his personal traits and characteristics. In sum, Hasbi's poem stands out as one of the most authentic works in classical Turkish poetry, showcasing his exceptional poetic talents and revealing the extraordinary aspects of his literary prowess.

Keywords: Hasbi, satire, müstezad, elif-name.

Giriş

On altıncı yüzyıl şairlerinden Hasbî hakkındaki bilgiler Âşık Çelebi'nin (ö. 976/1572) *Meşâ'irü'ş-şu'arâ* ve Kınalızâde Hasan Çelebi'nin (ö. 1012/1604) *Tezkiretü'ş-şu'arâ* adlı tezkireleri ile Gelibolulu Mustafa Âlî'nin (ö. 1008/1600) *Künhü'l-ahbâr*'ına dayanır. Âşık Çelebi'nin aktardıklarına göre; şiire meyyal bir ailenin üyesi olan Hasbî, Germiyan'ın Gediz (Kütahya) kasabasındandır. Keşfî'nin (ö. 945/1538-1539) küçük kardeşi olduğu gibi Cebrî'nin (ö. 973/1566'dan sonra) dayısı, güzelliğiyle meşhur şair Atâ'nın ise amcasıdır (Âşık Çelebi, 2010: I:454). Hasbî ve dolayısıyla ağabeyi Keşfî'nin Gedizli Kabûlî (ö. 1000/1591-1592) ile akrabalıkları olduğu belirtilmişse de (Açıkgöz, 1999: 414) kaynaklarda buna dair bir bilgiye rastlanmamıştır (Erdoğan, 2008: 26, n. 51). Kabûlî'nin *Dîvân* dibacesindeki ifadelerine göre "Gedūs-ı ṣafā-meʾnūs nām ḳaṣabada ki vilāyet-i Germiyān āb-ı rūyı ve gül-i gülzār-ı cihānuñ yüzi ṣuyıdur. …ḫalḳun ekṣeri fünūn-ı şiʿr ü inşāya heves étmeg ile şāʿir-i māhir olup…" (Erdoğan, 2008: 441) Gediz, bu dönemde şiir meraklısı pek çok kişiyi yetiştirmiş bir yerdir.

Hasbî, İbrahim Paşa'nın (ö. 942/1536) ilk vezirlik döneminde kanlı bir olaya karışmış ve tutuklanarak subaşı odasında itiraf için işkenceye maruz kalarak kollarından asılmıştır. Herhangi bir itirafta bulunmadığı gibi subaşıya hâlini aksettiren bir beyitle karşılık verir. Subaşı, işkencenin ardından birdenbire kızını kaybedince bu durumu Hasbî'nin günahsız olduğuna yorarak onu serbest bırakır. İbrahim Paşa'nın huzuruna götürülürken yolda gözüne bir ağaç dalı çarpar ve yaralanır. Bu yara nedeniyle öleceğinden korkar. İbrahim Paşa'nın huzuruna geldiğinde gözündeki yaranın nedenini soran Paşa'ya "Sulṭānum yérin begenmedi, çıḳmaḳ ister" cevabını verir. Bu cevap nedeniyle hapse atılır ve Hasbî mahlasını Habsî olarak değiştirir. Hasbî'nin bu türden bir cevap vermesi en zorlu anında dahi hicve ve kinayeye meyyal biri olduğunu gösterir. Habsî mahlasıyla pek çok kaside ve gazel yazar. Bu arada Basîrî (ö. 941/1534-1535), Zâtî (ö. 954/1547) ve Kandî (ö. 962/1555), Keşfî'nin ısrarıyla Divanyolu'nda İbrahim Paşa'ya Hasbî'yi serbest bırakması için dil döker. Paşa kabul edecek gibi olursa da bazıları Hasbî'nin hicve meyyal yapısını hatırlatarak Paşa'yı bu kararından döndürür. Paşa da durumu padişaha arz ederek Hasbî'yi zincirletip Üsküdar karşısındaki Ketâyûn Sarayı denilen kalede müebbeden hapse attırır. Pişmanlık içerisinde on yıl hapis yatan Hasbî, İbrahim Paşa'nın katledildiği gün (21-22 Ramazan 942/14-15 Mart 1536) hapisten çıkarılır (Âşık Çelebi, 2010: II:615-616).

Âşık Çelebi'ye göre yapısında çılgınlık eseri bulunan Hasbî avam takımından, cahil, ayyaş ve basit düşüncelere sahip biridir. Çok söylediği gibi söyledikleri ve

her türlü şiiri boş sözlerden ibarettir. Keşfî'nin vefatının ardından tüm malı oğlu Atâ'ya, Atâ'nın çalışıp kazandıkları ise ölümü üzerine babasından devredilen mirasla birlikte Hasbî'ye kalır. Âşık Çelebi'ye göre tamamı haram yoldan kazanılan tüm bu mallar fazlasıyla cimri olan Atâ'ya kalmadığı gibi Hasbî de cimrilikten bir akçe dahi harcayamadan kısa süre sonra vefat eder. Tüm miras Gediz'deki akrabalarına ve aşağılık kişilere dağıtılır. Hasbî, Şehzade Mustafa'nın (ö. 27 Şevval 960/6 Ekim 1553) katledişine tarih söylemiş; ağabeyi Keşfî ile yeğeni Atâ'yı Edirnekapı dışında, Ebû Eyyûb'a giden yolun kenarına defnetmiş ve 955/1548-1549 yılında kendisine de bir kabir yeri hazırlayıp bir de kıt'a yazmıştır (Âşık Çelebi, 2010: II:617-618). Divan sahibi olmasına rağmen (Âşık Çelebi, 2010: II:719) *Mecma'u'n-Nezâ'ir*'de yer alan 39, Pervâne b. Abdullah tarafından tertip edilen nazire mecmuasında kayıtlı 23 şiiri ve çeşitli mecmualarda yer alan şiirleri dışında herhangi bir eseri ele geçmemiştir (Köksal, 2013).

Gelibolulu Mustafa Âlî de Âşık Çelebi'nin verdiği bilgileri ve Hasbî'nin başından geçen olayları aktarmakla birlikte Hasbî'yi yaşadığı devrin ayyaşlarının "ḳallāşı vü evbāşı" şeklinde oldukça sert bir üslupla nitelendirir ve diline geleni söyleyen bir şair olduğunu belirtir (İsen, 1994: 207). Âlî'nin genel itibarıyla çevresindekilere karşı üstten bakan bir tavrı ve üslubu olduğu bilindiğinden bu türden kelimelere yer vermesi Hasbî'nin toplum içerisindeki konumu ve yaşayışı ile icra ettiği meslek dolayısıyla olmalıdır. Kınalızâde Hasan Çelebi de Hasbî hakkında hemen hemen aynı bilgileri verir. Hapse girdikten sonra İbrahim Paşa'ya çeşitli kasideler yazdığını, bu vesileyle Paşa'nın bir nebze olsun yumuşadığını; ancak nifak sokmak amacıyla araya girenlerin Paşa'nın hiddetini artırdığını belirtir. Fazla söylediği için boş ve anlamsız sözlerinin çok olduğunu ifade eder (Kınalı-zâde Hasan Çelebi, 2014: I:284).

Hasbî, Şehzade Mustafa'ya mersiye yazdığına göre 960/1553 yılından sonra ölmüş olmalıdır (Eflatun, 2016: 159-178). *Sicill-i Osmânî*'de "Hasîbî" maddesi altında hakkında bilgi verilse de mahlası yanlış zikredildiği gibi aktarılan malumat da öncekilerin kısa bir özetidir (Mehmed Süreyya, 1996: II:650). Şehzade Mustafa'nın katli sırasında öldürüldüğünün söylenmesi ise yazdığı mersiye delaletiyle yanlıştır.

Hasbî'nin hangi sebeple Gediz'den İstanbul'a geldiği bilinmediği gibi kaynaklarda hangi meslek erbabından olduğu da belirtilmemiştir. Yalnızca Gelibolulu Mustafa Âlî, Keşfî hakkında bilgi verirken Sultan Bayezid'in (ö. 918/1512) yaptırdığı caminin buhurcusu olduğunu aktarmış, kendisinden sonra aile üyelerinin ve dolayısıyla Hasbî'nin de bu görevi icra ettiğini belirtmiştir: "Ve illā ḫaylī muʿammer olup Sulṭān Bāyezīd merḥūm cāmīʿini yapduḳda evvelā Keşfī baʿdehū birāderi Ḥasbī daḫa ṣoñra birāderzādesi Ṣabrī ʿaḳabince añun oğlı ʿAṭā buḫurcı olmışdur." (İsen, 1994: 264) Ağabeyi Keşfî gibi Hasbî'nin de medrese öğrenimini Gediz ve Kütahya'da tamamladığı ve özel dersler aldığı söylenmişse de (Budak, 2009: 154)

kaynaklarda eğitim hayatına dair bir bilgi yoktur. Ağabeyi Keşfî ile birlikte veya onun ardından İstanbul'a gelmiş olması ihtimal dahilindedir. Hasbî'nin, hayata Keşfî kadar şanslı başlayamadığı, İstanbul'da düzgün bir iş bulamayıp yaşantı kuramadığı ve çevresindeki ayak takımıyla bir olup meyhane meyhane dolaştığı tahmin edilir (Budak, 2009: 157). Âşık Çelebi'ye ve ondan aktaran Gelibolulu Mustafa Âlî'ye göre Keşfî ile birlikte şairlik divanında kalem oynatan bu aile üyeleri, şairler ocağının kendi hanedanları olduğunu iddialı şekilde övünerek ifade etseler de mecmualarda göze dokunacak, zürefa içerisinde okunacak matlaları değil mısraları dahi yoktur. Bu türden ortamlara Zâtî vesilesiyle girer gibi olmuşlardır (İsen, 1994: 264).

"Merḥūm Ḥasbī Gendü Gendüsini Hicv Étdügidür"

Hasbî'nin kendisine yazdığı bu hicvin tespit edilebilen iki nüshası mevcuttur. Bunlardan biri Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde, 3812 numarada [3942 demirbaş numarasında] kayıtlı birden fazla eseri ve muhtelif şiirleri içeren mecmuanın içerisinde 178a-179b sayfaları arasında yer alır.[1] Nohudî renkte filigranlı kâğıda oldukça okunaklı nesih türü harekesiz bir hatla yazılmıştır. "Merḥūm Ḥasbī Gendü Gendüsini Hicv Étdügidür" başlığının mecmuayı derleyen kişi tarafından eklendiği anlaşılır. Başlık ile mısra sonlarına konulan kimi zaman üç, kimi zaman tek noktalar ve şiirin sonuna yazılıp bittiğini gösteren "mim" harfi sürh mürekkeplerdir. Şairin mahlasının üstüne de belirgin hâle getirilmesi amacıyla sürhle çizgi çekilmiştir. 178b sayfasında reddade vardır. Her mısra ile ilgili mısraın ziyadesi tek satır üzerine yazılmıştır. 178a sayfası başlık hariç 24, 178b sayfası 24, 179a sayfası ise 21 satırdır. Son beytin ikinci mısraı ile ziyadesi alt alta yazılmıştır. 179a sayfasının sol alt köşesinde "Meḥemmed" adına sekiz köşeli bir mühür bulunur.

Metnin bir diğer nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu 3436 numarada 286a (aynı sayfadaki diğer numaralara göre 201a, 196a) sayfasında kayıtlı olup istinsahın sayfa ortasında sonlandırılması nedeniyle eksiktir.[2] Şiir, nohudî renkte kâğıda nesih ile divanî kırması arası bir hatla yazılmıştır. Kimi kelimeler harekelenmiştir. Şiirin başlığı "Hicv-i Ḥasbī el-Ḥurūfu't-Tehecci" şeklindedir. Mısralar ile ilgili mısralara ait ziyadeler aynı satır üzerine yan yana yazılmıştır. Aynı sayfanın sağ üst köşesinde Cemâlî'ye ait bir beyit ile sağ alt köşesine dikey şekilde şairi tespit edilemeyen bir beyit kaydedilmiştir.

Şiir, müstezat nazım şekliyle, aruzun *mef'ūlü mefā'īlü mefā'īlü fe'ūlün / mef'ūlü fe'ūlün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. Toplam 34 beyitten oluşmaktadır. Süleymaniye

[1] Bu nüshadan ve dolayısıyla metinden haberdar olmamı sağlayan ve üzerinde çalışmam için gönderen Sinan Çuluk'a teşekkür ederim. İlgili mecmuanın 106b-132b sayfaları üzerine Döne Kaya tarafından yüksek lisans çalışması hazırlanmıştır (2020). Bu nüsha, makale içerisinde **D** kısaltmasıyla gösterilecektir.

[2] Bu nüshadan haberdar olmamı sağlayan Murat Güneş'e müteşekkirim. Nüsha, makale içerisinde **S** kısaltmasıyla gösterilecektir.

Yazma Eser Kütüphanesi'nde yer alan mecmuada ise şiirin yalnızca ilk 15 beyti kaydedilmiştir. Beyitler elif-nâme türünde olduğu gibi, Süleymaniye nüshasındaki başlıkta da belirtildiği üzere hurûf-ı hecâya göre alfabetik sıralanmıştır. İlk beyit harf sıralamasında kendi içinde bağımsızdır. İkinci beytin her iki mısraı ve ziyadeleri "elif" harfiyle başlar, diğer beyitler alfabetik olarak aynı şekilde sıralanır ve "ye" harfine kadar devam eder. "Ye" harfinden sonra ise "pe", "çīm" ve "je" harfleriyle başlayan üç beyit gelir. Son beyit mahlas beytidir. İlk beyitte olduğu gibi bu beyit de alfabetik sıraya uymaz. Bu alfabetik sıralanışın yanında ilgili harfle başlayan beyitlerin içerisindeki kelimeler de çoğu zaman ilgili beytin ilk harfiyle başlar. Başlamadığı durumlarda ise bazen ilgili harfle başlayan kök harflerinden türetilmiş Arapça kelimelere yer verildiği görülür. Kimi zaman da ilgili harften bağımsız bir harfle başlayan kelimeler kullanılmıştır.

Hasbî şiirin tamamında kimi zaman kendisi hakkında bilgiler verir, çoğu zamansa kendisini çeşitli kelimelerle ve benzetme unsurlarıyla hicveder. Bu kelimeler içerisinde fazlasıyla müstehcen ve küfürlü ifadeler de bulunur. Metin, döneminin ve Hasbî'nin muhayyilesine ait orijinal teşbihlere dayalı hakaret ifadelerinden örnekleri içerir. Şair, benzetmeye dayalı üstü kapalı ifadelerle kendini hicveder. Metin, bu nedenle fazlasıyla zengin argo malzemesini, çeşitli ikilemeleri ve söyleyiş tekrarlarını barındırır. Bu söyleyiş özelliği şiire ahenk katar. Şiir, muhteviyatı itibarıyla doğrudan hicvin şetm ve kadh türüne girer. Kullanılan kelimelerin büyük bir kısmı divan edebiyatının kalıplaşmış klasik kelime kadrosundan tamamen farklı olmakla birlikte mahallî söyleyişin ve argonun ürünüdür. Metin, divan şiirinin alışılagelmiş örneklerinden uzak, sıradışı bir özellik gösterir. Kimi kelimelerin imparatorluğun etnik çeşitliliğinden kaynaklı Ermenice, Rumca gibi farklı dillerden alınmış olabileceği, kimilerinin de herhangi bir anlama gelmediği, vezin icabı okunması gereken ve şair tarafından uydurulmuş sözcükler olduğu, anlamının ise yalnızca Hasbî tarafından bilinebileceği düşünülebilir. Bu kelimelerin herhangi bir anlamı varsa tarafımdan çözülememiştir. Nitekim taradığım ve kaynakçada da yer verdiğim pek çok sözlükte bu veya benzeri türden imla ile yazılmış kelimeler bulunamamıştır.[3] Bu kelimeler, mısra içerisindeki ses uyumu gözetilerek veznin

[3] Herhangi bir anlam ifade etmeyen, bu nedenle mananın değil yalnızca lafzın ön plana alınarak yazıldığı Habîbî'nin (ö. 1053/1643-1644) iki beyti bu türden şiirlere örnek olarak gösterilebilir. Beyitler, uydurma kelimelerle yazılmasından dolayı doğal olarak araştırmacılar tarafından da farklı şekillerde okunmuştur:

Eyā tekrem idi düşmet kalensuvārı der-şumet
Yelheve yelheve ey şuḥ münbitü'l-hüştād
Emerred eşkür ammā güzin ezteki fitesi
Her şeb-rengi cānā ḳati firenk fitesi (Genç, 2000: 130).

İkinci beytin yirminci yüzyılda Batı edebiyatlarında görülen *lettrisme* (harfçilik) akımını anıştırdığını söyleyen Cem Dilçin bu beyti daha farklı okunmuş ve tazmin etmiştir:

gerektirdiği ölçüde okunmuş; ancak başka araştırmacılardan gelebilecek teklifler nedeniyle aparatta eski yazılı şekliyle de gösterilmiştir.[4] Bu türden kimi kelimelere okuma önerisine göre açılamalı seçme sözlükte de yer verilmiş, bağlantılı olabileceği diğer kelimelere de değinilmiştir. Hasbî'nin boş ve anlamsız şiirler yazdığını belirten tezkire yazarlarının, elimizde herhangi bir dayanak yoksa da oldukça farklı kelime kadrosuyla bunu ve belki de benzeri türde yazdığı diğer şiirleri kastettiği düşünülebilir.

Şiirde teşbih, iştikak, aliterasyon ve asonans sanatları ön plana çıksa da şair, şiirini tensikü's-sıfat sanatıyla kendisi hakkındaki çeşitli sıfatları istihzalı ve tarizli bir dille peş peşe sıralayarak kurgulamıştır. Hasbî, şiirin kurgusuyla, aynı beyit içerisinde aynı harfle başlayan kelimeleri peş peşe sıralayabilmesiyle şairlik ve söyleyiş ustalığını ortaya koymayı hedeflemiş; bununla birlikte kendisini de hicvederek oldukça orijinal, ahenkli ve başarılı bir eleştiri örneği vermiştir. Şiirin yazılma amacı Hasbî'nin diğer şairler tarafından eleştirildiğini gösterir. Bu nedenle şiir, tüm bunlara verilen bir cevap niteliğindedir. Kendisinden bahseden tezkirelerdeki alçaltıcı ifadelere örnek oluşturarak ve bir nevî bunları kabullenerek kendiyle barışık bir şair portresi çizer. Hatta kaleme aldığı bu şiirle son beyitte de belirttiği gibi kendisini hicvetmek isteyenlere oldukça geniş ve zengin bir malzeme sunar. Ancak o, bunu yaparken kullandığı kelimeleri anlayabilmeleri şartını gözetircesine muhataplarına üstten bakan bir tavır sergiler gibidir. Ayrıca verdiği çeşitli malumat ve aktardığı kişilik özellikleriyle kendisi hakkında bazı bilgileri elde edebilmemize olanak sağlar. Kendisini hicvederken ne kadar ileri gittiği, aktardığı özelliklerin ne kadar kendisini yansıttığı, çeşitli ifadelere şetm ve kadh türünün sınırlarını zorlamak amacıyla yer verip vermediği tam anlamıyla kestirilemez. Kimi zaman kadınlara özgü ifadelerle kendisini eleştirir. Nitekim hiciv türünde yazılan eserlerde rakiplerin birbirlerini cinsellik yönünden itibarsızlaştırması ve karşı tarafı kadınlaştırarak hatta çift cinsiyetli (hermafrodit) yahut lezbiyen göstererek güçsüzleştirmesi yaygın bir ifade biçimidir. Ayrıca hicvi kaleme alan kişinin güçlü (etkin/aktif),

"Emeret veşker-i emmâ gezi ertik fitesi
Here şeb zengi-i cânâ kati fertik fitesi"
Güleriş zülzüle birsân şez-i şûrân helesin
Engerüş tek vire sencân-ı tezertik fitesi
Devl-i efter deregil zû gibi ey fâr-ı maşâr
Lây-ı mârûn ile hâşâ ola çertik fitesi
Dil çebir tek virebit sâriye hernâlarını
Ol melen derze-i hendâ-yı enertik fitesi
Ey Habîbî kerez-i cündiye kılgıl zertâ
Kermerin olmaya fişmân-ı zenertik fitesi (Dilçin, 2009: XCI-XCII).

[4] İlgili kelimeler şiirin vezni gözetilerek okunmuştur. Özellikle vokallerin farklı şekilde telaffuz edilebileceği malumdur. Tek bir kelime olarak imla edilen sözcüklerin kimi zaman iki ayrı kelime olma ihtimali de vardır: "terteberik" veya "ter teberik" gibi.

karşı tarafın ise güçsüz (edilgin/pasif) konumda ele alınmasının pek çok örneğiyle karşılaşılır (Öztürk, 2020: 17-18). Ancak Hasbî, kendini hicvettiği için hem aktif hem de pasif konumdadır.

Hasbî, ilk beytinde kendisinin oldukça habis ve murdar, fazlasıyla anlayışsız, aklı kıt, kaba tabiatlı, budala, fazlasıyla cahil ve bilgisiz, Hak katında makbul olmayan biri olduğunu söyler ve dünya dönmeye başladığından beri kendisi gibi birinin gelmediğini belirtir. Müstehcen ifadelere yer verdiği ikinci beyitte kendisini "efsarsız eşek" [= yularsız eşek] olarak nitelendirir. İlk mısraın ziyadesinde soysuz olduğunu belirtir. Ana rahmine düştüğünde "İblīs-ile ortaḳ" olduğunu söyler. Bu ifadeler Hasbî'nin kendi başına buyruk, serazat, köklü ve tanınmış değil sıradan bir soya mensup, çeşitli hilelere meyyal, aklına her geleni yapabilen biri olduğunu düşündürür.

Üçüncü beytin ilk mısraında "banbal balaban boḳlı bodur boynuzı burma" gibi çeşitli ifadeleri peş peşe sıralayarak kendisini zemmetmeye devam eder. Buradan hareketle, şımarık, hoppa, yılışık ve belki de mirasyedi [= *banbal*] olduğu; şişman, gürbüz ve iri yarı [= *balaban*] göründüğü düşünülebilir. "Boynuzı burma" ifadesi göz göre göre ihanete uğradığını anlatabileceği gibi şiiri yazdığı dönemde ileri yaşta olduğunu da düşündürebilir. İkinci mısrada ise kendisini balık avcısı tüylü bir köpeğe [= *balıḳcı baraḳ*] ve bok böceğine teşbih eder. Bu ifadeleriyle dış görünüşü hakkında bilgi veriyor olabilir.

Dördüncü beytin ilk mısraında "tenbel tereke Türkī teke" ifadelerine yer vererek kendisini tembel bir sığıra yahut yük hayvanına [= *tenbel tereke*] ve inatçı bir keçiye [= *Türkī teke*] benzetir. Devamında yer verdiği "tekneci Tātār" ifadesiyle dönemindeki sosyal bir gerçekliğe işaret ederek kendisini, kaynaklarda teknelerle baskın yaptıkları aktarılan Tatarlara teşbih eder. Bu ifadeler kişilik özelliği hakkında da bilgiler verir. İlk ziyadede ise kendisini dilenci [= *tülengī*] olarak nitelendirir. İkinci mısraın ziyadesinde yer verdiği "tek başuña toḳmaḳ" ifadesi yalnız ve işe yaramaz anlamına gelen bir deyim olarak anlaşılabilir. Altıncı beytin ilk mısraındaki "cimri cünüb" ifadesiyle Âşık Çelebi'nin aktardığı kişilik özelliğini bizzat zikrederek cimri ve dinen temiz sayılmayanlar içinde olduğunu belirtir. "Cingene cinsi" ise genel manasıyla etnik bir kimlikten ziyade ten rengini ve cimriliğini belirtmek amacıyla hakaret ifadesi olarak kullanılmış olmalıdır.[5] Yedinci beyitte güçlü ve kuvvetli olduğunu, bu yönüyle kürek çeken Habeşlilere benzediğini belirtir ve kendisinin utanmaz bir eşcinsel olduğunu ifade ederek odun hamallığı yaptığını söyler. Bu durumda Gelibolulu Âlî'nin buhurculuk yaptığını belirtmesinden başka odun hamallığıyla geçindiği de anlaşılabilir. Ancak "ḥammāl-ı ḥaṭab" ifadesinin "laf taşıyan, dedikoducu, aleyhte tezviratta bulunan" manasında bir deyim olması da bu mesleği gerçekten icra edip etmediğini söylemek konusunda

[5] Makalenin "Açılamalı Seçme Sözlük" bölümündeki "Cingene" maddesine bakınız.

tereddüt oluşturur.[6] Dış görünüşünde tatlılık olmadığını, Allah'ın kendisine böyle bir ihsanda bulunmadığını belirtir:

Ḥavluñ ḥarekātuñ Ḥabeşī ḥamlaya beñzer
Éy ḥīz-i ḥayāsız
Ḥammāl-ı ḥaṭab ḥırfetisin sende ḥalāvet
Ḥāşā ḳomamış Ḥaḳ

Dokuzuncu beytin ilk mısraı ve ziyadesinde "dünbürlü dübür dilli düdük dügmeli/dögmeli dünbek deñsüz deli deblek [= eşcinsel erkek]" gibi çeşitli sıfatlarla kendini yermeye devam eden Hasbî, "dehrī deber" ve "dünbegī" ifadesiyle dünya yaşantısına bağlı olduğunu ortaya koyar. Onuncu beyitte hakir olduğundan dolayı aşağılandığını ve hor görüldüğünü, bunu ise zevk sandığını belirtir ve kendisinin fazlasıyla rezil bir aşağılık olduğunu söyler. İkinci mısraın başında "Ẕihnüñde ẕeḳā yoḳ" ifadesiyle akılsız olduğunu belirtir. Bu ifadeler alaya meyyal bir yapısı olduğunu ve bundan zevk aldığını gösterir.

On birinci beytin ilk mısraında korkuyla hareket ettiğini [= *revişüñ rāh-ı rehbdür*] ifade eder. On ikinci beytin ilk mısraında yer verdiği "Zengīce zindīḳ" ifadesi yedinci beyitteki "Ḥabeşī" ifadesiyle birlikte değerlendirildiğinde Hasbî'nin esmer tenli olabileceğini düşündürür. Ancak esmerliğin eleştiri yönünden zemmedici bir özellik olarak kullanılabileceği de dikkate alınmalıdır. "Zindīḳ" kelimesiyle birlikte ilk mısraın ziyadesinde kendisinin "zünnārlı zavallı" olduğunu belirtmesi zayıf itikatlı olduğunun ifadesi gibidir. İkinci mısrada ve ziyadede ise [= *Zāyidce zevāyidsin eyā zilli Zübeyde*] fazlasıyla gereksiz, boş sözler söyleyen [= *zevāyid*] biri olduğunu ifade eder.

On üçüncü beyit de fazlasıyla müstehcen ve küfürlü ifadeler içerir. İlk ziyadede sersem bir ahmak olduğunu [= *Sersem semesüñ sen*] belirtir. On dördüncü beyitte hafifmeşrep, edilgin bir eşcinsel [= *şengül şelefe*] ve hayattan aldığı zevki davranışlarıyla ortaya koyan bir ahlaksız [= *şence şāṭır*] olduğunu ifade eder. Frenklere özgü olması hasebiyle tahkir ifadesi olarak kullanılan şapkayı zikrederek kendisinin şapkalı şair [= *şapḳalu şāʿir*] olduğunu belirtir.[7] İlk ziyadede kendisini zararlı bir çeşit maymuna [= *Şerşem şadı*] teşbih eder. İkinci mısrada ise şehvete düşkün, kötü, yüzsüz, geveze ve inatçı [= *Şehvet şīşesi şer-şeremet*] biri olduğunu söyler. Bunların haricinde beyitte yine müstehcen ifadelere yer verir.

On beşinci beyitte de ikilemelerle ilerleyen küfürlü ifadeler zikredilir. On altıncı beyitte de benzer ifadelerini sürdürürken Arapça gramer kurallarını da anarak bir nevi bu konudaki bilgisini ortaya koyar. On yedinci beyitte müstehcen ifadelere yer vermeye devam ederken kendisini zemmetmeyi sürdürür. On

[6] Makalenin "Açılamalı Seçme Sözlük" bölümündeki "ḥammāl-ı ḥaṭab" maddesine bakınız.
[7] Makalenin "Açılamalı Seçme Sözlük" bölümündeki "şapḳalu şāʿir" maddesine bakınız.

dokuzuncu beytin ikinci mısraında ârif olanlara ilim ve amelin âcizlik olmadığını [= *ʿĀrif olana ʿilm ü ʿamel ʿacz ola ṣanma*] belirtir. Yirminci beyit öfkeye, kavgaya ve galibiyete dairdir. Yirminci ve yirmi birinci beyitlerde çeşitli argo kelimelerle muhtelif sıfatları sıralamaya ve kendini hicvetmeye devam eder. Yirmi üçüncü beyit müstehcen ve küfürlüdür. Yirmi beşinci beyitte oldukça konuşkan, kaba, ahmak, akılsız, sırnaşık ve boş verilmiş olduğunu söyleyerek kendisini "masḫara meymūn" olarak nitelendirir. Yirmi dokuzuncu beyit ise mizahî bir üslupla kaleme alınmıştır ve farklı kişilerle gönül eğlendirdiğini ortaya koyar. Otuzuncu beyitte geçen ifadeler Hasbî'nin köken itibarıyla hayvancılıkla geçinen konar göçer bir halka, yörüklere mensup olduğunu düşündürebilir. Otuz birinci beytin ilk mısraında iri yarı bir görünümde olduğu ifade edilir. Otuz ikinci beyit müstehcen kelimelere yer verilmeden cinsel göndermelerle kurgulanmıştır. Otuz üçüncü beyitte de cinsel imalara yer verilir. Otuz dördüncü ve son beyitte ise şair, kendine yazdığı bu hicvi kaleme alma nedenini esprili bir üslupla belirtir. Kendisini hicvetmeye kalkanlara bu şiirden yararlanmalarını söyler:

Gendiye bu hicvi anuñ[i]çün dédi Ḥasbī
ʿĀlem şuʿarāsı
Hicv étmelü olsa boḳı bayat yémesünler
Tāze bulıcaḳ çaḳ

Sonuç

Hasbî kaleme aldığı bu hicivle kendisi hakkında kaynaklarda zikredilmeyen kimi bilgilere yer verirken kaynakların aktardığı kimi bilgilerin de yerinde olduğunu gösterir. Şiirinde çizdiği portreyle o, son derece ahlaksız, cahil ve bilgisiz biridir. İlk beyitte yer verdiği ifadeler Gelibolulu Mustafa Âlî'nin "ḳallāş" ve "evbāş" ifadelerini Hasbî'nin de kabul ettiğini gösterir. Ataları Gediz'de ikamet etmiş sıradan bir soya mensuptur. Üst düzey bir eğitim almamıştır. Geçimini odun hamallığıyla sağlamış olması ihtimali vardır. Başıboş, serazat, aklına geleni yapan, şımarık, hoppa, inatçı, hafifmeşrep, çeşitli kötülüklere ve hilelere meyyal, güçlü ve kuvvetli, akılsız, yüzsüz, ahlaksız, alaycı, cimri, şehvete ve zevke düşkün bir yapıya sahiptir. Hayattan aldığı zevki davranışlarıyla ortaya koyar. Farklı kişilerle gönül eğlendirir. Eşcinsel olduğunu sıklıkla tekrarlar veya böyle değilse de bu yolla kendini zemmeder. Şişman, gürbüz ve esmer bir görünüme sahiptir. Dış görünüşünde tatlılık yoktur. Tedirgin bir yürüyüşü vardır, tembeldir. Kendisini yalnız ve işe yaramaz görür. Çingenelere benzediğini, toplum tarafından aşağılandığını; ancak bundan zevk aldığını belirtir. İtikadı zayıf, sersem bir ahmak olduğunu söyler. Boş sözler serdettiğini, toplum tarafından dışlanan bir şair olduğunu ifade eder. Dönemindeki diğer şairler tarafından da hicvedildiğini, böyle bir niyetle kendisini zemmetmeye kalkacaklara kendisine yazdığı bu hicivden yararlanmalarını söyler.

Tüm bu ifadelerin Hasbî'yi ne kadar doğru yansıttığı kesin olarak bilinemezse de birinci ağzından kendisi hakkında fikir edinmemize olanak sağlar. Şiirin içeriği, kurgusu ve kelime kadrosu oldukça orijinal özellikler sergiler. Metin, tüm bu özellikleriyle Hasbî'nin on altıncı yüzyıldan Türk dili argosuna ve hiciv edebiyatına sağladığı katkıları göstermesi bakımından önemlidir. Yer verdiği kelimeler fazlasıyla mahallî özellikler sergiler ve birden fazla anlamı içerir. Bu nedenle aşağıda verilecek metin bir okuma ve anlama denemesidir. Beyitler ve mısralar çoğu zaman bir bütün hâlinde tek bir manayı içermez. Kelimeler genellikle ikili gruplar hâlinde hakaret maksadıyla sıralandığından aynı mısra içerisindeki sözcüklere birbirleri arasındaki mana birliğini gözeterek tek bir anlam verilmesi ve hatta kelimelerin vokallerle doğru seslendirilmesi şimdilik pek de mümkün değildir. Bu nedenle burada hazırladığımız açılamalı seçme sözlükte, kelime karşılığı olarak sözlüklerde geçen ve anlam itibarıyla uygun düşebileceği tahmin edilen tüm karşılıklara yer verilmiştir. Okunuşundan emin olunamayan kelimeler ise sözlüğe dahil edilmemiştir.

Tenkitli Metin

[D 178a] [S 286a]

Merḥūm Ḥasbī Gendü Gendüsini Hicv Étdügidür

[*mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün / mefʿūlü feʿūlün*]

1. Gelmeye cihāna nétekim devr éde devrān
Bir aḫbeş ü aḥmaḳ
Ḥasbī gibi bir cilf ü çepel cāhil ü nādān
Echel şaḳī şaḳraḳ

Efsarsız eşek it anası ekdi erāẕil
Atası aṣılsız
Olmış anası amına ekdükde acıyla
İblīs-ile ortaḳ

3. Banbal balaban boḳlı bodur boynuzı burma
Bandurmalı bol göt
Balıḳcı baraḳ boḳ böcegi bölmece boḳlıḳ
Boḳ yüzüñe baḳ baḳ

Tenbel tereke Türkī teke tekneci Tātār
Tırtırca tülengī
Tersüm tepesi ter teberik terse temerrüd
Tek başuña toḳmaḳ

Merḥūm Ḥasbī Gendü Gendüsini Hicv Étdügidür D **: Hicv-i Ḥasbī el-Ḥurūfu't-Tehecci** S

1 [c] (cāhil) ü **D** : - **S** ‖ [d] şaḳī **D** : - **S**
2 [a] efsar : efsār **D, S** ; ekdi **D** : ekti **S** ‖ [c] acıyla : امجيله **D** : ايمجى ايله **S**
3 [a] bodur **S** : böcek **D** ‖ [c] bölmece : بولمجه **S, D**
4 [a] tekneci **S** : tekneli **D** ‖ [c] tepesi **S** : tebesi **D** ; ter teberik : تر تبرک **S, D** ; terse **D** : ters **S** ‖ [d] Tek **D** : tüg (توڭ)**S**

5. Şevbüñde şulāşem şuluşı çalsa şaḳīli
Şıḳletle şeḳāyil
Şānīde şenā ét ki saña şebt ola sāliş
Éy şevr-i muḥaḳḳaḳ

Calḳum cebesi cimrī cünüb Cingene cinsi
Cıv cıv déme cavcav
Cümle cünebāt içre celīs ile mücemmil
Sen cilf-i mücellaḳ

7. Ḥavluñ ḥarekātuñ Ḥabeşī ḥamlaya beñzer
Éy ḥīz-i ḥayāsız
Ḥammāl-ı ḥaṭab ḥırfetisin sende ḥalāvet
Ḥāşā ḳomamış Ḥaḳ

Ḫır ḫır ḫıra ḫar ḫaste olup ḫalvet āḫūrda
Ḫāyem üzülürsüñ
Ḫalḫāl éde gör ḫāre götüñ zengī ḳuşuma
Tā ḫalḳ déye elyaḳ

9. Dünbürli dübür dilli düdük dügmeli dünbek
Deñsüz deli deblek
Dibsüzce dibek dehrī deber dengi durāyil
Dünbegīce dorlaḳ

5 [a] şulāşem **D** : şulāşeñ **S** ‖ [b] Şıḳletle **D** : اثقلته **S** ; şeḳāyil : ثقايل **S, D** ‖ [c] ét ki **D** : eyle **S** ‖ şebt **S** : şett **D**
6 [a] Cingene **D** : Çingene **S** ‖ [d] Sen **D** : Sen eyā **S**
8 [a] olup **S** : gibi **D** ; āḫūrda **S** : āḫırda **D** ‖ [b] üzülürsüñ **S** : üzülürsin **D**
9 [a] dügmeli : (Okuma farkıyla) dögmeli ‖ [c] Dibsüzce **D** : Dipsüzce **S** ; deber **D** : döñek (دُكَک) **S** ; durāyil : دُرٰايِلْ **S** : دورابلہ **D** ‖ [d] Dünbegīce **D** : Dur (?) dünbegī **S** ; dorlaḳ **D** : ṭorlaḳ **S**

Ẕilletle ẕelīl olduġuñı ẕevḳ ṣanursın
Éy mübteẕel erẕel
Ẕihnüñde ẕekā yoḳ ẕekerüm ẕikri müẕekker
Ẕeylüñde muẕavvaḳ

11. Revzenlü rekiyye revişüñ rāh-ı rehebdür
Ruġşallıca ruhbān
Rīḥüm ruḫuña rabṭ édeyin rāyiḥa ṭutsun
Rustāyīce rustaḳ

Zardaḳ[ca] zaradaḳsın eyā zengīce zindīḳ
Zünnārlı zavallı
Zāyidce zevāyidsin eyā zilli Zübeyde
Zerrāḳ-ı muzarraḳ

[D 178b] 13. Sikem sikilür göti ki siñ siñ siñilürsin
Sersem semesüñ sen
Sil saḳaluñ-ıla siñicek sıçma sefāhat
Siküm ḳoma ışlaḳ

Şengül şelefe şence şāṭir şapḳalu şāʿir
Şerşem şadı şayḳo
Şehvet şīşesi şer-şeremet şaḳşaḳı şaḳşaḳ
Şaḳ götüñe şaḳ şaḳ

11 [a] revzenlü **D** : revzenli **S** ‖ [b] ruġşallıca : روغشليجه **D** : رُغْجلّيجه **S** ‖ [c] édeyin **D** : édeyüm **S**
12 [a] Vezin aksamaktadır. ‖ [c] Zübeyde : زبيده **D**, **S**
13 [a] siñ siñ siñilürsin : (Okuma farkıyla) sik sik sikilürsin ‖ [b] semesüñ **S** : semesin **D** ‖ [c] siñicek **D** : siñiçek **S** : (Okuma farkıyla) sikicek ‖ [d] ışlaḳ **D** : مزنق **S**
14 [a] şāṭir **D** : şadı **S** ‖ şapḳalu **D** : şabḳalı **S** ‖ [b] şayḳu : شيقو **S** : شبقو **D** ‖ [c] şeremet **D** : şeremed **S** ‖ şaḳşaḳı **D** : şaḳşıḳ **S** ‖ şaḳşaḳ **D** : şaḳt (?) **S**

15. Ṣırtuñ ṣıyırup ṣalıḳı ṣıpa ṣırt başında
Ṣıçınca ṣapa ṣab
Ṣaḳṣaḳ olıcaḳ ṣaḳṣı-ṣıfat ṣoḳṣañ etegi
Ṣıḳ ṣıḳ ṣıḳı ṣoḳṣaḳ

[S -] Ḍanbar ḍurebānuñ ḍabarıḳ götüñe ḍar ḍar
Ḍanb-ıla muḍarrab
Uḍrub dédügince ḍıbıġum ḍarb-ı muḍāʿaf
Götüñ ḳala yıpraḳ

17. Ṭum ṭum ṭaḳayın ṭañla ṭurup ṭavr-ıla ṭoġrıl
Ṭutsaḳ ṭoma ṭanḳaz
Ṭombal ṭomalan ṭolma ṭoñuz ṭamġalı ṭonbay
Ṭar ṭablaña ṭaşşaḳ

Ẓillümce ẓilālümde ẓarīfāne ẓafer yoḳ
Ẓāhirde ẓahīrem
Maẓhar ẓulümāt oldı muẓāhir de ẓahīrüm
Ẓarbūn-ı muẓallaḳ

19. ʿAfʿafla ʿases étme ʿalāleyle taʿallül
ʿAskerli ʿazāzīl
ʿĀrif olana ʿilm ü ʿamel ʿacz ola ṣanma
ʿİlletli muʿallaḳ

Ġāzī-yi ġazāvet ki ġażabla ola maġżūb
Ġuzzāta ḳolaydur
[……] ile ġavġā göre ġālib
Ġulġul-ıla ṭoġlaḳ

15 [a] ṣıyırup **D** : ṣırıtup **S** ; başında **D** : başına **S** ‖ [b] Ṣıçınca **D** : Ṣıçınça **S** ‖ [c] ṣaḳṣı-ṣıfat ṣoḳṣañ etegi **S** : ṣaḳṣı ṣafınuñ etegi **D**
16 [a] ḍanbar ḍurebānuñ ḍabarıḳ : ضنبر ضربانک ضبرق **D** ‖ [c] ḍıbıġum : ضبغم **D**
18 [b] ẓahīrüm : ẓahīrüm(sin) **D** ‖ ẓarbūn : ظربون **D**
20 [c] غرویش غریورک **D** ‖ [d] ṭoġlaḳ : طوغلق **D**

21. Fırfırca fulān ferce ferec farfara falcı
Fārigˇce fenerci
Folluḳ foḳası faltaḳa foṣ fitnece fāsiḳ
Efsānece efsaḳ

Ḳazancı ḳarısı ḳara ḳız ḳahpe ḳadıncıḳ
Ḳaçḳınca ḳaravaş
Ḳoḳmışca ḳaḳırdak ḳabaġı ḳosto ḳoḳostos
Ḳonġay ḳarı ḳısraḳ

23. Géñ géñ déme kim géñ götüñe kemreli kīrüm
Kerkem keremümden
Kekremsi kekez kel kerehet kemkice kespek
Kemsiklice vastaḳ

Lüp lüp lapa diz lüp yudan oġlan lapa leglek
Levlek leke leylī
Lanḳır laḳa foṣ loḳma laḳırdaḳ leke lehce
Lendüm leke laṭlaḳ

[D 179a] 25. Mekrif memeli mülke melik masḫara meymūn
Mırmır mırı murdār
Mırmır meleme manḳ maṣav māyeli mühmel
Mırmırıca maḳ-maḳ

Narḫuñ néçeyedür déyene neñ var-ısa vér
Tek nemleme dérsün
Nem çaldı ne nem nesnemi nemden ṣaḳınursın
Nāyib ḳodı yasaḳ

---

21 [c] foḳası : فوقہ سی **D**
22 [c] ḳosto ḳoḳostos : قوستو قوقوستوس **D**
23 [c] kerehet : کرهت **D** ; kespek : کسپک **D** ‖ [d] kemsiklice : کمسکلیجہ **D** ; vastaḳ : وستق **D**
24 [a] lüp lüp lapa diz lüp : لپ لپ لپہ دیز لپ **D** ‖ [b] levlek : لولک **D** ; leylī : لیلی **D** ‖ [c] lanḳır laḳa : لنقر لقہ **D** ‖ [d] laṭlaḳ : لطلق **D**
25 [a] memeli mülke melik : ممہ لی ملکہ ملک **D**

27. Vāy vāy dédügince götüñe vırvırı vuṣlam
Varsın yéne gelsün
Vāfir ṭurayum vérür-iseñ vāyeñ alınca
Vesveslice vaḳvaḳ

Her heş démeyüp hergeleden her gelene vér
Herzek yéme hergiz
Hey hey hele hey hetle hefetlek hebe heybet
Heybet hüner ancaḳ

29. Lā lā déme kim lāzım olur lāyıḳ u lāyiḥ
Lā-ġayr-ı nihāyet
Lālāk gibi lā-şek yöriyüp ġayr-ıla her dem
Lapırdı lapırdaḳ

Yayan yöri yaylayı yörük yarı yoluñdur
Yéldür yelelāli
Yédek gibi yeddi yé yavan yöri yıḳıl git
Meymūn yérine çaḳ

31. Püsküllice parpulca puluc pullıca pāpus
Postum patavası
Postāllu pāpās parpul aġa poş poşi postī
Pavsūdece postaḳ

Çat çat çatayum çataluña çatlaya çatuñ
Çat çat çatasın sen
Çek çek çelebi çıḳdı cānum çatladı çatum
Öldüm déyicek çaḳ

27 [a] vırvırı : ورورى **D**
28 [c] hetle hefetlek hebe : هتله هفتلک هبه **D**
31 [b] patavası : پتواسى **D** ‖ [c] poş poşi : پوش پوشى **D** ‖ [d] pavsūdece postaḳ : پوسوده جه پوستق **D**

33. Jūlīde ḳuşum jeng olıcaḳ jāle aḳıtsun
Jengārī götüñe
Jerfīñe dökem jīveyi ben ayıla rencüñ
Éy jīveli bardaḳ

34. Gendiye bu hicvi anuñ-[i]çün dédi Ḥasbī
ʿĀlem şuʿarāsı
Hicv étmelü olsa boḳı bayat yémesünler
Tāze bulıcaḳ çaḳ

Açılamalı Seçme Sözlük

ʿA

ʿ**af**ʿ**af:** (< ?) Köpek havlaması (Dehhodâ, 1377: 15970). [Kelime, teşmilen "köpek" manasında kullanılıyor olmalıdır. Aynı manada ve daha yaygın kullanımla bkz. ʿ**av**ʿ**av**: *Muḥibbī seg raḳībi ʿavʿavından / Ser-i kūyuñda buldı avlayınca* (Kânûnî Sultan Süleyman, 2016: II:1421, G. 2834:7).]

ʿ**alāle:** (< Ar.) Haykırış, yüksek sesle bağırma, gürültü, karışıklık, kavga (Dehhodâ, 1377: 14035). [Kelime kimi metinlerde "ʿulāle" şeklinde okunuyorsa da *Lugatnâme-i Dehhodâ*'da "ʿalāle" şeklinde okunması gerektiği belirtilir. Ayrıca bkz. "ʿ**alāle-i seg**" (Dehhodâ, 1377: 14035). Ayrıca bkz. *Varduḳça kūyuñ itleri ḳapuña iy ṣanem / Üşüp başuma binüm udarlar ʿulāleyi* (Serâyî, 2019: 462, G. 395:7).]

ʿ**ases:** (< Ar. ʿ-s-s) Gece gezip dolaşmak maʿnāsınadır (Mütercim Âsım Efendi, 2013: III:2663).

B

balaban: (< ?) **1.** Küçük davul, davul. **2.** Çakır kuşu, doğan, çakır doğan (Redhouse, 2015: 379). **3.** Şişman, gürbüz (kimse) (Tietze, 2016: I:566; *Derleme Sözlüğü*, 2009: I:496).[1] **4.** Büyük, iri (Tietze, 2016: I:566; *Derleme Sözlüğü*, 2009: I:496).[2] **5.** Köylülerin kendi hayvanları için kullandıkları isim (Tietze, 2016: I:566). **6.** "Bir nevi doğandır. Bu adı alan Müslüman ve Hristiyan Türkler vardır. Balaban halk dilinde büyük demektir." (Pakalın, 1993: I:150).

banbal: (< ?) **1.** Şımarık, nazlı, hoppa, yılışık (*Derleme Sözlüğü*, 2009: I:513).[3] **2.** Arı büyüklüğünde yeşil başlı bir cins sinek (*Derleme Sözlüğü*, 2009: I:516).[4] **3.** Mirasyedi (*Derleme Sözlüğü*, 2009: I:516).[5] [Ayrıca bkz. **bambal: 1.** Şımarık, nazlı, hoppa, yılışık. **2.** Tombul, şişman, gürbüz çocuk, hayvan yavrusu. **3.** Erkek bal arısı (*Derleme Sözlüğü*, 2009: I:513).[6] [Kelimenin **bambal** şeklinin ikinci anlamı **balabal** kelimesiyle daha çok uyar. **Banbal/bambal** şeklinin birinci anlamı

---

1 Derlenen bölgeler: *Keçiborlu -Isparta; Manisa; İnönü *Söğüt -Bilecik; *Safranbolu -Zonguldak; Kastamonu; Sinop; *Zile -Tokat; Söfker, *Görele köyleri -Giresun; *Kilis -Gaziantep; Maraş; Çepni, Karaözü *Gemerek -Sivas; Yozgat; Ankara; Bahçeli *Bor -Niğde.

2 Derlenen bölgeler: *Gelendost -Isparta; Çandarlı *Bergama, Kösedere -İzmir; Karaoğlanlı -Manisa; Balıkesir ve çevresi; Bursa; Kütahya; Bozan -Eskişehir; *Kadıköy -İstanbul; Çorum; *Bafra -Samsun; *Merzifon -Amasya çevresi; *Zile çevresi -Tokat; Çayağzı *Şavşat -Artvin Ahırlıkuyu -Ankara; *Ereğli -Konya.

3 Derlenen bölge: Yozgat çevresi.

4 Derlenen bölgeler: *Mustafa Kemal Paşa -Bursa; Edirne; Ceylanköy *Lüleburgaz -Kırklareli; Nilüfer -Bursa; Çengelli.

5 Derlenen bölge: Yozgat.

6 Derlenen bölge: Edirne.

Hasbî'nin kişilik özelliklerini yansıtıyor olabilir. "Mirasyedi" manası Hasbî hakkındaki bilgilerle uygunluk gösteriyorsa da tek bir bölgeden derlenmiştir.]

bandurma: (< T.) **1.** (**bandürmak**): İçerü komak, sokmak, girdürmek (Tulum, 2011: 365), bandırmak işi (Ayverdi, 2010: 112). **2.** Geminin hangi devlete ait olduğunu gösteren bayrak (Tietze, 2016: I:579). [Ayrıca bkz. **bandırmalı:** Orospu, hafif meşrep kadın (*Derleme Sözlüğü*, 2009: I:519).[7]]

baraḳ: (< T.) Çok tüylü köpek, sırtı çok tüylü av köpeği (*Derleme Sözlüğü*, 2009: I:524).[8] [Ayrıca bkz. **kıllü barak** (Tulum, 2011: 1123).]

boḳ böcegi: (< T. + T.) Boynuzlu böcek, boynuzlu sinek, donuzlan, donuzlan kurdı, scarabaus (Tulum, 2011: 448); dışkı yiyerek beslenen ve pek çok cinsi bulunan kın kanatlı böcek, gübre böceği (Ayverdi, 2010: 160). [İfadenin dönemler içerisinde hakaret amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır, bkz. "*ve ṣofrada üzerine yāve ve pūç laḳırdısını éden boḫlı böcekler…*" (Develi, 1997: 109).]

boḳlıḳ: (< T.) Gübrelik, süpüründilik, yaramaz koku, fena koku, bed rayiha (Tulum, 2011: 448).

boynuz: (< T.) **1.** Bazı hayvanların başında bulunan, saldırma ve korunma silahı olarak kullandıkları, tırnak gibi bir maddeden, sert, sivri, kıvrık, bazen de çatallı çıkıntı. **2.** Bazı böceklerde başın ön kısmında bulunan ve dokunma yoluyla duymalarını sağlayan çıkıntı (Ayverdi, 2010: 164). [Kelime, genellikle "boynuzlu" şeklinde geçen ifadenin muhtemelen bir başka şekli olarak metinde yer alır. Bkz. **boynuzlu:** Karısının ve kadın yakınlarından birinin iffetsizliğine göz yuman erkek (Develi, 1997: 109). Ayrıca bkz. "*evlādını (!) oḳumaġa ve bir ṣanʿata vérmeyüp ṣolaḳ olmaġa vérüp feraḥ kesb éden boynuzlular…*" (Develi, 1997: 113). Boynuz kelimesinin ikinci anlamı iham yoluyla **boḳlı böcek** ifadesiyle de uygundur.]

burma: (< T.) **1.** Burma usulü ile iğdiş edilmiş, enenmiş, kısırlaştırılmış. **2.** Burulmuş bir şeyin meydana getirdiği helezon biçimindeki şekil. **3.** Kendi etrafında bükülmüş, kendi üzerine kıvrılmış olan veya burulmuş gibi şekil verilmiş, helezon biçiminde yapılmış (şey) (Tietze, 2016: I:815; Ayverdi, 2010: 173).

C

calḳ: (< F.) Mastürbasyon, elle tatmin, otuzbir çekme (Çetin, 2020: 69; Öztürk, 2020: 290). [Ayrıca bkz. "*calḳ ücretsiz cimāʿ ve minnetsiz ṣafā ve semāʿdur.*" (Kuru, 2000: 130).]

---

7 Derlenen bölgeler: Sofular *Eğridir -Isparta.

8 Derlenen bölgeler: Hocalar *Sandıklı -Afyon; Isparta; *Merzifon köyleri -Amasya; Sivas; Kayseri; Niğde; *Ceyhan -Adana; *Üsküdar -İstanbul; Çengelli *Lüleburgaz -Kırklareli.

cavcav: (< ?) **1.** Hindi (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:865).[9] **2.** Boş, gereksiz laf (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:865).[10] **3.** Gevezelik, boş yere konuşma (Aktunç, 2017: 71). [Ayrıca bkz. **cav (çav):** İnsan ve at, eşek, sığır gibi hayvanların erkeklik aleti/organı (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:1093; *Tarama Sözlüğü*, 2009: II:841).[11]]

cebe: (< ?) **1.** Erkeğin cinsiyet organı (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:839).[12] **2.** Zırh, zırhlı elbise. **3.** Süslü bilezik. (*Tarama Sözlüğü*, 2009: II:756-757). **4.** Altın ve gümüşten yapılmış düz veya işlemeli bilezik.[13] **5.** Altın, gümüş ve elmastan yapılmış gerdanlık (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:871).[14] [Ayrıca bkz. **caba:** Bedava, parasız; bahşiş, hediye (Tietze, 2016: II:31). **caba akçası:** "Timar usulü cari olduğu zamanlarda uhdesinde arazi bulunmayan ve ticaretle meşgul bulunanlardan alınan bi nevi verginin adı idi. Evlilerden senede 12, bekârlardan 6 akça alınırdı. Esasta bir olmak üzere yerlerine göre resm-i badiheva, resm-i mücerret, resm-i rüyet, resm-i bennâk tâbirleri de kullanılırdı" (Pakalın, 1993: I:253).]

celĪs: (< Ar. c-l-v-s) Yoldaş, yaran, yar, dost, refîk (Tulum, 2011: 487).

cıv: (< ?) Gereksiz, anlamsız, boş lafların söylenişini anlatan kök (Çağbayır, 2007: 804).

cilf: (< Ar. c-l-f) Yakışıksız, taslak, hoyrat kimse, fürûmâye ve denî olan kimse, alçak adam (Redhouse, 2016: 59).

cingene: (< ?) **1.** Menşeleri kesin olarak bilinmeyip Hindistan'dan çıktıkları sanılan, çalgıcılık, falcılık, ayakkabı boyacılığı yapmak ve elek, ızgara, maşa, çiçek gibi şeyleri satmakla geçinen, bütün Avrupa'ya yayılmış, çoğu göçebe topluluk, kıptî, roman. **2.** Arsız, aç gözlü. **3.** Hasis, cimri (Ayverdi, 2010: 236).

---

9 Derlenen bölgeler: *Demirci -Manisa; -Kütahya; -İstanbul.

10 Derlenen bölgeler: Yayla *Tefenni -Burdur; *Ünye -Ordu; *Elbistan, Afşin -Maraş; Gaziantep.

11 Derlenen bölgeler: *Edremit -Balıkesir; Kütahya; Gökçesu -Bolu; *Zile -Tokat; Çukurbağ *Ermenek -Konya; Adana; Edirne; Şumnu, Bulgaristan, *Eşme -Uşak; Gelegermi *Yalvaç -Isparta; *Sarayköy, Kösten, Honaz -Denizli; Aydın; İzmir; *Biga -Çankırı; Orhanı *Orhaneli, *İnegöl -Bursa; Alayunt -Kütahya; Hortu *Sivrihisar, Bozan, -Eskişehir; *Çatalca -İstanbul; Peşman *Daday -Kastamonu; *Kurşunlu -Çanakkale, *Kargı -Çorum; *Vezirköprü -Samsun; Amasya; Giresun; Bayburt *Sarıkamış -Kars; *Refahiye -Erzincan; Van; Kemaliye -Malatya; Lohan, *Kilis -Gaziantep; Taşoluk *Göksun -Maraş; Palha *Divriği -Sivas; Yozgat; Gürcü *Kızılcahamam, Solakuşağı *Şereflikoçhisar -Ankara; Kırşehir; *Bünyan, *İncesu, *Pınarbaşı -Kayseri; *Akşehir, *Ermenek -Konya; Adana; *Mut -İçel; Çimi *Akseki -Antalya, Çavuşköy *Babaeski -Kırklareli; Kumbağ, Karacakılavuz -Tekirdağ.

12 Derlenen bölge: Bor-Niğde.

13 Derlenen bölgeler: Firikli *Emirdağ -Afyon; -İzmir; *Sivrihisar ve köyleri, Balçıkhisar -Eskişehir; *Haymana -Ankara; *Divriği -Sivas.

14 Derlenen bölgeler: -İstanbul; -Malatya; *Elbistan -Maraş; Ulukışla, Bahçeli *Bor -Niğde.

[Çingenelerin esmer ten rengine sahip ve cimri olduğu, bu nedenle hakaret amacıyla zikredildikleri Nef'î'nin Etmekçi-zâde Ahmed Paşa'yı ve Nev'î-zâde Atâyî'nin Bostan-zâde Mehmed Efendi'yi (Kara Taşak'ı) zemmettiği şu beyitlerden anlaşılır: *Beñzemez hīç birine yetmiş milletden / Çingene dėrdüm eger olsa ṣarı Çingāne* (Öztürk, 2020: 121, B. 5); *Ola şerʿ-i şerīfüñ ḥākimi ya ʿuzbetü'l-islām / Bir iki manḳıra dīnüñ ṣatan bir cimri çingāne* (Donuk, 2015: 108-109, B. 26). Ayrıca hem Hasbî'nin hem de *Risâle-yi Garîbe* yazarının kullanımlarından yola çıkılarak Çingenelerin cünüplükle anıldıkları dikkat çeker, bkz. *"Şāhzādebaşı'nda ḳış aḥşāmı çehresinde cünüb çingāne ḳarısına fāl açtıran şaşḳınlar…"* (Develi, 1997: 113).]

Ç

çat-: (< T.) **1.** Birbirine bağlamak, tutturmak. **2.** Parçaları birbirine tutturmak suretiyle bir şey yapmak (*Tarama Sözlüğü*, 2009: II:838); parçalarını birbirine bağlayarak kurmak, hazırlayıp yapılmış duruma getirmek (Ayverdi, 2010: 217).

çat-: (< T.) **1.** Çarpmak, birbirine vurmak (Ayverdi, 2010: 217). **2.** İlişmek, sarmaşmak, dokunmak, ilmek (Tulum, 2011: 516).

çat: (< T.) **1.** Kuyruk sokumu. **2.** Bel (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:1087).[15]

çat: (< ?) Kırılan, çatlayan veya diğer bir şeye çarpan sert bir nesnenin çıkardığı ses (Ayverdi, 2010: 215).

çatal: (< T.) **1.** Kıç, makat. **2.** Kadının cinsel organı (Balcı, 2020: 104, 184). [Ayrıca bkz. *Utanur yüz yüzden elbette virür ol nev-cüvān / ʿĀşıḳ-ı dīdār iseñ ḳoyul çatalından hemān*; *Girdüm çatalına egüp ol serv-ḳāmeti / Gūyā virildi baña Çatalca niyābeti*; *Ol naḥl-i tāzenüñ yine irdüm viṣāline / Şeftālūsin alup gice girdüm çatalına* (Donuk, 2015: 99, 104, 107).]

çelebi: (< ?) **1.** Bey, efendi, ağa, sultan, paşa, başa, sipahi, devletlü, hoca, beyzade, kişizade. **2.** Nazik, mülayim, nazlı, nazenin, nazik-mizac, şiveli, naz-perver, şiveger. **3.** Domuz yavrusu (Tulum, 2011: 520).

çepel: (< T.) Kirli, murdar (Ayverdi, 2010: 224).

D

ḍabar: (?) (< Ar. ḍ-b-r) Teprenmek, davranmak (Onat, 1944: 154), hareket etmek, kımıldanmak.

ḍanb: (< Ar. ḍ-n-b) **1.** Yere vurmak. **2.** Bir nesneyi avuçla kabz eylemek (Mütercim Âsım Efendi, 2013: I:516).

[15] Derlenen bölgeler: *Eğridir ve köyleri -Isparta; *Alaşehir -Manisa; Eskişehir; *Akyazı -Sakarya; *Erciş -Van; Gaziantep; Hisarcık *Yayladağı -Hatay; *Silifke -İçel.

ḍar ḍar: (< ?) Yansıma sözcük. Bkz. "*sikerken avratı yanında ẕar ẕar / çekişür yime anı diyü ḫar ḫar*" (Kuru, 2000: 123); "*Yük gördükçe birbirine żar żar tilmiz ederlerdi ġamz-ıla…*" (Hüsâm-ı Sahrâvî, 2020: 77).

deber: (< T.) Hoyrat, sözünü bilmez, patavatsız (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:1393).[16] [Kelime, imla itibarıyla "dübür" şeklinde okunmaya da müsaittir.]

deblek: (< T.) (**deplek:**) **1.** Dümbelek, darbuka; davul, davulun küçüğü; tef; dünbek: deplek tâbir olunan küçük tabıldır. Oyunbazlar, mahalle bekçileri çalarlar (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:1395; Aksoy, 1946: 203).[17] [Ayrıca bkz. **deplek (deblek, debelek, dübelek:)** Küçük davul, dümbelek, darbuka (*Tarama Sözlüğü*, 2009: II:1092).] **2.** Uyuşuk, sünepe (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:1395).[18] **3.** Ahmak, sersem (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:1395).[19] **4.** Homoseksüel erkek (Öztürk, 2020: 292). [Ayrıca bkz. **deblekci**: *Manavġad çerçisi zındıḳ ṣatı deblekcisi geldi / Ḳalaycı Bektemür Pestilci Ṭursun Aġdacı Himmet*; *Ḳadrin ey Ḳāfoġlı bil Ḥācī Meḥemmed-zādenüñ / Öyle bir deblekci-i ṣāḥib-uṣūli kim bulur* (Öztürk, 2020: 161, B. 24; 205, Kt. 75:1).]

dehrī: (< Ar. d-h-r) **1.** Maddeci; dünya ile, âlemle ilgili, dünyaya, âleme ait (Ayverdi, 2010: 262). **2.** Gayet ve encam (Mütercim Âsım Efendi, 2013: II:1954).

deng: (< F.) Ḥayrān ve bilmez [Ayrıca bkz. **ding:** "Be-maʿnā-yı ṭang yaʿnī āvāz ve şīravġān degirmenidür" (Niʿmetullâh Ahmed 2015: 211)]; ebleh, ahmak, nadan, şaşkın olan (Redhouse, 2016: 71). [Ayrıca bkz. **dengi:** Sersem, dengesiz, akılsız, dalgın (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:1423).[20]]

dibdüzce dibek: (< T + T.) Hasbî'ye mahsus benzetmeye dayalı kadın cinsellik organı manasına gelen bir hakaret ifadesi olmalıdır. [Ayrıca krş. *Pür olmış ol ḳadar çirk-āb-ı bīnī vü dehānıyla* / ***Dibi yoḳ bir ḫalādur*** *gūyiyā çāh-ı zenaḫdānı* (Öztürk, 2020: 87, B. 16).]

dibek: (< T.) Taştan veya ağaç kütüğünden yapılmış, çok büyük ve geniş havan (Ayverdi, 2010: 281). [Benzetmeye dayalı olarak kadın cinsellik organı manasında kullanılıyor olmalıdır.]

dibsüz: (< T.) Dibi olmayan, çok derin (Tietze, 2016: II:427).

dilli düdük: (< T. + T.) **1.** Geveze; susması gerektiği hâlde çok konuşan kimse (Tietze, 2016: II:418; Ayverdi, 2010: 286). **2.** Kadınlık organı, vajina (Bingölçe, 2011: 58).

---

16 Derlenen bölgeler: İncesu *Sungurlu -Çorum; Çukurbağ *Mut -İçel.

17 Derlenen bölgeler: Kütahya; B. Almus -Tokat; Maraş; Hisarcık *Yayladağı, *Antakya -Hatay; Kırşehir; Bahçeli *Bor -Niğde; Adana; *Mersin -İçel; Sivas; *Mut köyleri -İçel.

18 Derlenen bölge: Şebinkarahisar -Giresun.

19 Derlenen bölgeler: Gaziantep; *Antakya -Hatay; Yozgat.

20 Derlenen bölgeler: *Kurşunlu -Çankırı; *Görele, *Tirebolu -Giresun.

dilli: (< T.) **(dillü:)** Çok söyleyici, çok sözlü, çok söyler; uzun dillü, yanşak (Tulum, 2011: 593), oyalayıcı ve tatlı konuşan, konuşkan (Ayverdi, 2010: 286).

dorlaḳ: (< Erm.) **(torlaḳ:) 1.** Genç, toy. **2.** Henüz evcilleşmemiş, alışmamış (hergele). **3.** Derviş. *Erm.* dorlak "tembel"; *Rom.* turlac "şarap; şaraplı, sarhoş; düşüncesiz; palavracı"; turlāsesc "tembel, palavracı"; *Bul.* torlák "aptal, ahmak, budala; kuzeydoğu Bulgaristan sakini, dağlı"; *Srp.* tórlak "övünen kimse, palavracı"; *Arn.* torollak, turllak, trullak, tutullak "kaba, hantal; beceriksiz; hoyrat" (Karaağaç, 2008: 855). [Ayrıca bkz. **torlak: 1.** Genç, acemi, toy. **2.** Parlak, güzel, tüysüz oğlan (*Tarama Sözlüğü*, 2009: V:3829). **torlak: 1.** Yaramaz, yaraşmaz, kötü, olur olmaz, kabiliyetsiz, münasebetsiz, ebleh, üstadsız, bön, hünersiz, tembel, ihmalci, üşengeç (Tulum, 2011: 1780). **2.** Evcilleşmemiş, alışmamış (hergele). **3.** Çıplak, donsuz (Eren, 2020: 520). **torlaklık:** Tembellik, ahmaklık, avarelik (Tulum, 2011: 1780). **durlak:** Anaforcu, asalak (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:1605).[21] **dorlak: 1.** Delikanlı.[22] **2.** Küçük çocuk; on beş yaşından aşağı kız ve erkek çocuk.[23] **3.** Yavru.[24] **4.** Tembel.[25] **5.** Kısa boylu ve iri vücutlu köpek.[26] **6.** Tavşan yavrusu[27] (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:1564).]

dübür: (< Ar. d-b-r) (İnsan ve hayvan vücudunda) Kıç, göt, makat, verâ (Ayverdi, 2010: 311).

düdük: (< T.) **1.** Ney; dilli ve dilsiz iki türü bulunan, yedi ses perdesi olan, 25-30 santim boyunda basit bir musıki âleti (*Tarama Sözlüğü*, 2009: II:1299; İmamoğlu, 1993: 68, B. 9; Ayverdi, 2010: 311). **2.** Aptal, düşüncesiz (kimse); garip kılıklı (kimse, gülünç giyimli (kişi), züppe, snop (Aktunç, 2017: 100); ahmak, anlayışsız (Tietze, 2016: II:508). **3.** (Eşcinsel erkek için) Cinsel ilişkide pasif kimse (Bingölçe, 2011: 59).

dügme: (< T.) **1.** Edilgin eşcinsel erkek. **2.** Makat, anüs. **3.** Küçük erkeklik organı, pipi (Aktunç, 2017: 100). [Yahut okuma farkıyla **dögme:** "İnsan vücudunun muhtelif yerlerine yüze, kola, ele, vücuda yapılan nişan ve suret hakkında kullanılır bir tâbirdir. Dövme süs olarak yapılırdı. Bunu kadınlar gibi erkekler de yaparlardı. Dövme eski Trakyalılarda asalet nişanesi, eski Yunanlılarda da ahlaksızlık damgası idi. Dövme hayvanlara da yapılmıştır. Bu nişan tesahüp maksadiyle vurulurdu. İnsanlarınki ile hayvanlarınki arasındaki fark birincilerin

21 Derlenen bölge: Rize.

22 Derlenen bölgeler: Firaktın, Gaziköy *Develi, Avşar aşireti, Pazarören *Pınarbaşı -Kayseri.

23 Derlenen bölgeler: Bozhüyük -Maraş, Çandırlar -Adana'dan; Epçe -Kayseri; Adana.

24 Derlenen bölge: *Kozan -Adana.

25 Derlenen bölge: *Erbaa -Tokat.

26 Derlenen bölgeler: *Maçka köyleri -Trabzon.

27 Derlenen bölge: Şıhlı -Kayseri.

bunu iğne ile vücutlarına yaptırmaları, ikinciler ise kızgın bir aletin tatbiki suretiyle meydana getirmeleri idi." (Pakalın, 1993: II:476).]

dünbegī: (< T.) **1.** Zengin yahut dünyalığı sağlam kimse; dünyaya bağımlı yaşayan, işe yaramaz kimse (Şentürk, 2019: III:375-376). **2. (dunbeki:)** (Sarığına kuyruk takan) Müslüman medrese hocalarına ve hukukçulara verilen lakap (Redhouse, 2015: 916); ulemalar için kullanılan bir alay sözü (Tietze, 2016: II:514). **3.** Bir tür eşcinsel ilişki pozisyonu (Bingölçe, 2011: 60). Bkz. "*ḫōca begi, cān begi, dūn begi, yan begi diyu söylerler*" (Kuru, 2000: 101). [Ayrıca bkz. **dümbekî sarığı:** Ulema sarığı, (tahkir için) ulema sarığı (Tulum, 2011: 624).]

dünbek: (< F.) **1.** Pezevenk, deyyus, karısı kötü yolda bulunan kimse, fuhuş aracısı erkek (Öztürk, 2020: 296). **2.** Dümbelek, dümbek (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:1628; Bernardo da Parigi, 2015: 339).[28] [Ayrıca bkz. **dümbek:** Dümbelek (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:1628).[29] **dümbek: dümbelek:** İbne. **dümbük:** Pezevenk (Tietze, 2016: II:514); **dümbelek: 1.** Meb'ûn. **2.** Aptal (Devellioğlu, 1959: 82).]

dünbür: (< T.) **1.** (**dembür, dümbür:**) Dümbelek (Onay, 1946: 92). [Ayrıca bkz. **dümbürlü: 1.** Fena, kötü (kimse) (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:1628).[30] **2.** Pezevenk (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:1629).[31] **3.** Karısı kötü yolda bulunan kimse (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:1629).[32] **dümbür düdük: 1.** Dedikodu, yaygın söylenti (*Derleme Sözlüğü*, 2009: II:1629).[33] **2.** "*Anlamının örnekten yola çıkarak 'karma karışık, curcuna, karmaşa' olması lazım gelir: 'Dümbür düdük arasında kebab ve anason kokuları dağılır bahçelerden.'*" (Gözaydın, 2015: 92). **dümbür düdük ol-:** "Bir kimseye ait sır herkes tarafından duyularak dedikodusu yapılmak." (Gülensoy, 2007a: 311). Ayrıca Murat Güneş'ten aktarımla Kayseri'de; "götü dünbür dünbür". Ayrıca bkz. **dumbur:** "*Dambır dumbur (damdumu) nerede, deli kız (Şam hatun) orada*"; "*Oğlan evinde dambır dumbur, kız evinin haberi yok*" (Kaçalin, 2016: 294, 391); "*Dambır dumbur nerede, deli kız orada*: Nerede çalgı eğlence varsa seninki orada. Bu sözün başka şekilleri: "*Dümbücük nerede, Fatmacık orda*." "*Damdumu nerede Şam Hatın orda*." (Aksoy, 1945: 74). [Ayrıca Karcığar makamında, çifte sofyan

---

28 Derlenen bölgeler: Naldöğen *Kemal Paşa -İzmir; *Susurluk -Balıkesir.

29 Derlenen bölgeler: *Dinar -Afyon; *Eşme çevresi -Uşak; Bekilli *Çal, Çıtak, *Sarayköy köyler -Denizli; Eymir, Sürez *Bozdoğan -Aydın; *Ödemiş, Naldöken *Bornova, *Bergama -İzmir; *Alaşehir -Manisa; Yeniköy, Demirkağı *Susurluk -Balıkesir; *Antakya köyleri -Hatay; Kayseri; Damlapınar *Beyşehir -Konya.

30 Derlenen bölgeler: *Gelendost -Isparta; *Antakya -Hatay; Himmetli -Niğde; Fariske *Ermenek -Konya; *Anamur -İçel.

31 Derlenen bölgeler: *Antakya -Hatay; -Kayseri; *Bor -Niğde; Kürkçüler -Adana; *Silifke, *Anamur -İçel.

32 Derlenen bölgeler: *Antakya -Hatay; *Bor -Niğde.

33 Derlenen bölgeler: *Keçiborlu -Isparta; *Tire -İzmir; -Eskişehir; *Korkuteli, *Elmalı -Antalya.

usulündeki "İskender Boğazı dardır geçilmez" mısraıyla başlayan anonim İstanbul türküsünün Radife Erten'in (1922-1988) okuduğu versiyonunda da "*Kahveciler döver dümbür de dümbür dümdür dümbür dümbür de dümbür dibeği*" ifadeleri ses yansımasını çağrıştıracak şekilde geçer. Bu kelime, bu versiyondaki kullanımla birlikte iham yoluyla bir sonraki mısrada geçen "dibek" kelimesiyle ilişkili olabilir.]

E

efsaḳ: (< Ar. f-s-ḳ) Hak Teâlâ'nın emrini terk edip tarîk-i müstakîmden ziyade baîd olan (Redhouse, 2016: 82).

efsar: (< F. efsār) Yular (Ayverdi, 2010: 325).

ek-: (< T.) Erkeğin, dişinin rahmini döllemesi olayı.

ekdi (= ekti): (< T.) **1.** Uysal, itaatkar, kuyruk sallayan, yaltaklanan, asalak (Redhouse, 2015: 171); cimri, görmemiş, arsız, görgüsüz, dilenci tabiatlı; serseri, başıboş (*Derleme Sözlüğü*, 2009: III:1691).[34] **2.** Piç. **3.** Öksüz. **4.** İki yüzlü; yüze gülücü. **5.** Kurnaz, açıkgöz. **6.** Anası başka bir kocaya gidince babasının yanında kalan çocuk (Çağbayır, 2007: 1390). [Ayrıca bkz. *ʿulemā ve meşāyiḫ meclislerine varmayup bütün gün ḳaldırım ṭaşı ṣayan ekdiler…* (Develi, 1997: 109).]

etek: (< T.) **1.** Giysi. **2.** Kenar (*Tarama Sözlüğü*, 2009: III:1562). **3.** Belden aşağı organlar, cinsellik ve boşaltım organları, üreme organı (insan için), edep yeri (Bingölçe, 2011: 64; Karaağaç, 2008: 289; *Derleme Sözlüğü*, 2009: VI:4501).[35] **4.** Yağmur sularının, çatının bazı yerlerinden içeri sızmasını önlemek için yapılan örtü, saçak, sallanan uç (Eren, 2020: 172; *Derleme Sözlüğü*, 2009: III:1796).[36] [Ayrıca bkz. **etek pisliği:** Zina (Kaçalin, 2016: 322).]

F

faltaḳa: (< ?) Dedikoducu (*Derleme Sözlüğü*, 2009: III:1833).[37]

farfara: (< Ar. f-r-f-r-ʾ < Yun. perperos) Akılsız ve hafif mizaçlı olmak; ağzı kalabalık, gürültücü, taşkın, şamatacı (kimse), farfaracı (Ayverdi, 2010: 369); geveze (Tietze, 2016: III:39); çoḳ söyleyici, yañşaḳ, yañşaycı, bī-hūde söz söyleyici, laṭīfegūy, mülāṭıf, jāj-ḫāy, yalancı, leffāf, yañşak, öldürici, palavracı, geveze (Bernardo da Parigi, 2015: 376); ferfār, yañşaḳ, çoḳ sözlü, çok söyleyici, kesīrü'l-kelām, miksār, miksīr, ferfār dil-bāz, yañşayici, fortaci, ḳovalaḳ, çirtavi, geveze, ceveze, herze söz söyleyici, çeñe çalıci, herze-gūy, ögünüci, atüp tutıci,

[34] Derlenen bölge: *Senirkent -Isparta.

[35] Derlenen bölgeler: Yozgat; Afşar, Pazarören *Pınarbaşı -Kayseri.

[36] Derlenen bölgeler: Birgi *Ödemiş -İzmir.

[37] Derlenen bölgeler: *Alaşehir -Manisa; Zeytinli *Edremit -Balıkesir; Karabiga *Biga -Çanakkale; Gargara *Ermenek -Konya.

işlemedügin söyleyen, lāfçi (Tulum, 2011: 705); telaşlı, aceleci, düşünmeden iş gören (Abdülaziz Bey, 2023: 455).

fāriġ: (< Ar. f-r-ʾ-ġ) **1.** Vazgeçmiş, terketmiş, el çekmiş. **2.** Gaile ve gürültüden uzak, rahat, âsûde (Ayverdi, 2010: 369). **3.** "Gayr-i menkuldeki hakkını ahara tefviz ve terk eden kimse manasına gelen bir tâbirdir." (Pakalın, 1993: I:589).

fāsiḳ: (< Ar. f-s-ḳ) Sefih, günah işleyen erkek (Tietze, 2016: III:42); fısk u fucur sahibi, şeriat hükümlerine uymayan günahkâr kimse (Ayverdi, 2010: 370); "günah işlemekle kalmıyarak şeriat hükümlerine az çok riayetsizliği itiyat edinmiş olanlar mânasına gelir bir tâbirdir." (Pakalın, 1993: I:590).

fenerci: (< Yun.) **1.** Fener yapan veya satan kimse. **2.** Tulumba takımında feneri taşıyan tulumbacı (Ayverdi, 2010: 375). **3.** Fener yā fānūs ṭutıcı (Bernardo da Parigi, 2015: 379). [Ayrıca bkz. **el feneri:** "İçine mum dikilerek elde taşınan aydınlatma aletine verilen addır. Sokakların aydınlatılmadığı eski zamanlarda gece sokağa çıkma zorunda kalanlar el feneri taşırlardı. Fenersiz çıkanlar cezalandırılırdı. …Yalnız uşaklar tarafından götürülenler daha büyüktü." (Pakalın, 1993: I:517-518).]

ferc: (< Ar. f-r-c) Dişilik uzvu, vajina (Tietze, 2016: III:58); dişilerde üreme organının dış kısmı, vulva (Ayverdi, 2010: 376).

ferec: (< Ar. f-r-c) **1.** Erkek üstlüğü; üstlük, üste giyilen giyisi. [Ayrıca bkz. "*Ben ferecüm çıkarınca bakdum ferc mekşuf olmış*." Kelimenin bu manası verilen örnekle birlikte Hasbî'nin ifadesiyle uygunluk gösterir. Nitekim "ferec" aynı zamanda "ferc"i de örten bir üstlük olmalıdır]. **2.** Sevinç (Tietze, 2016: III:59).

fırfır: (< ?) **1.** Gömlek vs. kenarına dikilen büzgülü süs. **2.** Topaç, fırıldak (Tietze, 2016: III:73). [Ayrıca bkz. **fır:** Fırlama, piç (Aktunç, 2017: 115; Devellioğlu, 1959: 87). Kelimenin bu manası bağlama daha uygundur. Bu nedenle "fır fırca" şeklinde de okunabilir. **ferfer:** Tîhû ve çil ve keklik (Ni'metullâh Ahmed, 2015:388).]

folluḳ: (< Yun. + T.) **1.** Tavukların yumurtlaması için hazırlanmış özel yer; (kābūk maddesinden) Ṭavuḳ yumurda yumurdlayacaḳ yér ki folluḳ dérler ve muṭlaḳa ḳuş yumurtladuġı yére dérler (*Türkçe Sözlük*, 2009: 711; Ni'metullâh Ahmed, 2015: 405). **2.** Dişilik organı, kadın tenâsül âleti. **3.** Makat, anüs. **4.** Fahişe. **5.** Edilgin eşcinsel erkek, ahlaksız genç [Sözcük, genellikle bir aşırılığı belirler; organlar için, genişlik, gevşeklik; kişiler için düşüklük, müptezellik anlamı taşır.] (Aktunç, 2017: 119; Devellioğlu, 1959: 89).

foṣ: (< ?) Yanlış, değersiz, boş; kötü, sahte (Tietze, 2016: III:112); yararsız (Aktunç, 2017: 120); çürük, kof, temelsiz (Devellioğlu, 1959: 89).

G

ġulġul: (< F.) Dalda dalga ortalığa yayılan gürültülü ses, her ağızdan bir ses çıkmasından meydana gelen karışık gürültü, velvele (Ayverdi, 2010: 440 [Gulgule maddesinden]).

H

Ḥabeşī: (< Ar. ḥ-b-ş + ī) Habeşistan halkından olan kimse [Ayrıca bkz. "v*e bir ṭāʾife vardur ki siyāh zengīleri ve ḥabeşī dilberleri şikār ider ve ḥabāsetlerin āşikār ider*." (Kuru, 2000: 81). Kelimenin yergi ifadesi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Deli Birader'in ifadesinden hareketle Hasbî, kendini Habeşîlikle zemmediyor olabilir].

ḥamla: (< Ar. ḥ-m-l-ʾ) Kürekçi, kürek çeken (Türk Dili Tetkik Cemiyeti, 1934: I:277). [Ayrıca bkz. **hamlacı:** "Sandal ve kayıklarda kürek çekenler hakkında kullanılır bir tâbirdir. Eskiden saray kayıklarında kürek çeken hamlacılar da vardı. Hamlacıların başına 'Hamlacı başı' denilirdi. Saray hamlacıları bostancı ocağına bağlı idiler. Saray hizmetine verilen devşirmelerden bostancı ocağına ayrılanlar ya sarayın has bağçesinde veyahut saray dışındaki diğer bahçe ve bostanlarda, yahut da kayıkhane ve kayıklarda ve bostancı başıya bağlı diğer ocaklarda hizmet ederlerdi. Hamlacılar padişahın bindiği kayığın küreklerini çektikleri için emniyetli olmaları ve bunun için de uzun tecrübelerden geçmeleri lâzım gelirdi. Bu sebeple hamlacı olabilmek için epey eskimiş olmak ve hassaten itimat kazanmış bulunmak lâzım gelirdi. Bundan dolayıdır ki dokuz derece teşkil eden bostancıların sonuncu derecesine yükselmiş olanlar hamlacı olurlardı. Hamlacılar ipekli gömlek; beyaz, temiz pâk, sırma şalvar; sırma çepken giyerlerdi." (Pakalın, 1993: I:719-720).]

ḥammāl-ı ḥaṭab: (< Ar. ḥ-m-l + Ar. ḥ-ṭ-b) **1.** Odun hamalı. **2.** Laf taşıyan, dedikoducu, aleyhte tezviratta bulunan (Yakıt, 2020: 726, n. 3). [Tamlama, kelimelerin sözlük manalarıyla çevrildiğinde "odun hamalı" manasına gelse de divan şiiri içerisinde ayrıca bir telmih unsuru olarak da kullanılmaktadır. Ahmet Atillâ Şentürk'ün bu konudaki açıklaması şu şekildedir: "Odun hamalı kadın anlamına gelen 'hammâlete'l-hatab' ibaresi cehenneme gireceği daha dünyada iken kesinleşen Ebû Leheb'in karısı Ümmü Cümeyle binti Harb hakkında nazil olduğu rivayet edilen ayette geçer. Bu ifade aynı zamanda 'söz taşıyıp dedikodu eden kadın' anlamına da gelir ve karı koca her ikisinin Hz. Muhammed aleyhindeki faaliyetlerini ima eder. Kur'an'da 'alev babası' anlamındaki 'Ebû Leheb' ile sırtında âdeta onun ateşi için odun taşıyan karısının tasviri birbirini tamamlayan bir kompozisyon oluşturur." (Şentürk, 2023: VI:186-187). Bu nedenle ifadeden hareketle Hasbî'nin odun hamalı olduğu anlamı çıkarılabilirken, dedikoducu biri olduğu yönünde bir düşünce de hasıl olmaktadır.]

ḫāre: (< F.) (Kısaltma yoluyla) Çok sert (Ayverdi, 2010: 471 [Hârâ-Hâre maddesinden]).

ḫāye: (< F.) Erkeklik bezi, er bezi, husye, testis (Ayverdi, 2010: 486 [Haya maddesinden]).

hergele: (< F.) **1.** Binilmeye, arabaya koşulmaya, yük taşımaya alıştırılmamış binek hayvanı, damızlık at, kısrak ve eşek sürüsü, başıboş hayvan sürüsü. **2.** Görgüsüz, soysuz, terbiyesiz, başıboş ve serseri kimse (Redhouse, 2015: 2162; Ayverdi, 2010: 498; Şemseddîn Sâmî, 1989: 1507, 579).

herr: (< Ar. h-r) Bed-hūy olmak maʿnāsınadır (Mütercim Âsım Efendi, 2013: III:2424).

herzek: (< F.) Boş, abes, beyhude söz, hezeyan (Ayverdi, 2010: 498 [Herze maddesinden]).

heşş: (< Ar. h-ş) **1.** Şād ve ferah-nāk adama denir. **2.** Ve sert olmayıp gevşek ve mülāyim olan şeyʾe ıtlāk olunur; mülāyim olan kimseye dahi derler (Mütercim Âsım Efendi, 2013: III:2873; Vankulu Mehmed Efendi, 2014: I:1135).

ḫır: (< ?) Kavga, çekişme (Ayverdi, 2010: 502). [Ayrıca bkz. *Biri biriyle ḫırlar seg gibi ḫır ḫır çekişmekde / Sözi küfr ü ḫaṭā birḳaç küfür-gūy erlerin gördüm* (Erdoğan, 2008: 480, K. 11:5); *Yaramazlar yamanlar bī-amānlar pür-gümānlardur / Cihānda nefʿi yoḳ ḫırlar durur ben ḫarların gördüm* (Erdoğan, 2008: 481, K. 11:16). Ayrıca bkz. **ḫır ḫır:** Hırlaşarak (*Tarama Sözlüğü*, 2009: III:1917).]

ḫıra: (< ?) Zayıf, cılız, çelimsiz, sıska (*Tarama Sözlüğü*, 2009: III:1916; Ayverdi, 2010: 502).

ḥırfet: (< Ar. ḥ-r-f-t) Esnaf kollarından her birinin yaptığı iş, meslek, zanaat, esnafın mesleği (Ayverdi, 2010: 510).

ḥīz: (< F.) Edilgin eşcinsel genç, puşt (Öztürk, 2020: 302).

J

jāle: (< F.) **1.** Sabahları yaprak ve çiçeklerde görülen su damlaları, çiy, şebnem (Ayverdi, 2010: 593). **2.** (Mecazen) Meni.

jengārī: (< F.) Cengārī dedikleri renktir. Baʿżı nāzik cāmede ve kāġıdda ṭūṭakī derler (Şuʿûrî Hasan Efendi, 2019: III:2109). [Ayrıca bkz. **jengârî:** Bakır renginde olan yeşilimsi maddeye verilen addır. 'Cengârî' tâbiri de aynı makamda kullanılırdı. Hassaten çadırlar hakkında istimal olunur, Cengârî veya jengarî çadır denilirdi. Türk çadırlarında bu renk makbuldü. Farsça bir kelime olan jeng, pas demektir (Pakalın, 1993: II:111).]

jerfī: (< F.) Depth; sagacity, penetration; penetrating, sagacious, deep-sighted (Steingass, 1963: 636). [Ayrıca bkz. **jerf: 1.** Derin. **2.** Bisyār, keşīr. **3.** Dūr u dırāz. **4.** Ġavr-ı çīzī yaʿnī bir nesnenin ʿumḳ u nihāyetine taʿammuḳ ile naẓar eylemek

maʿnāsına (Pek çok manası *Ferheng-i Cihāngīrī*'den naklen Şu'ûrî Hasan Efendi, 2019: III:2101-2102).]

jīve: (< F.) Bazen serbest, fakat genellikle sülfür hâlinde bulunan, ağır, oda sıcaklığında sıvı hâlde, gümüş beyazı renkte olan element (Ayverdi, 2010: 196 [Cıva maddesinden]). ["Jīveli bardaḳ" ifadesinin dönemler içerisinde hakaret amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. **jīve bardaġı**: *Döñdürür kīri alup burmaġıla kellesini / Ne jīve bardaġıdur bilemeyen ẕillesini* (Donuk, 2015: 103).]

K

ḳabaḳ: (< T.) **1.** Kabakgillerden, birçok cinsi bulunan, sürüngen gövdeli bitki. **2.** Erkeğin cinsel organı (Balcı, 2020: 153, 184, 192). **3.** Esrar içmede kullanılan bir tür nargile. **4.** Aptal, salak, bön (Aktunç, 2017: 160).

ḳahpe ḳadıncıḳ: (< Ar. + T.) İfadenin dönem içerisinde haraket amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. "*ve cāriyesine ḳaḥpe ve fāḥişe déyen ḥalāyıḳdan bozma ḳadınçıḳlar…*" (Develi, 1997: 117).

ḳaḳırdaḳ: (< ?) Kuyruk, iç yağı gibi maddelerin yağları sızdırıldıktan sonra kalan posası, kıkırdak (*Tarama Sözlüğü*, 2009: IV:2173).

ḳaravaş: (< T.) Cariye, halayık, hizmetli, odalık (Ayverdi, 2010: 628; *Tarama Sözlüğü*, 2009: IV:2279).

ḳarı: (< T.) **1.** İhtiyar, yaşlı. **2.** Eski, köhne (*Tarama Sözlüğü*, 2009: IV:2294, 2296).

kekez: (< ?) Puşt, muhannes, oğlan, edilgin eşcinsel erkek (Öztürk, 2020: 308).

kekremsi: (< T.) **1.** Tadı dili buracak derecede hafif acımsı ve ekşimsi olan; tadı hafif kekre olan, burukça (Ayverdi, 2010: 651 [Kekre maddesinden]). **2.** Suratı asık, yüzü gülmeyen (kimse) (*Türkçe Sözlük*, 2009: 1128).

kel: (< ?) Çirkin, fena, kötü (*Derleme Sözlüğü*, 2009: IV:2725).[38]

kemki: (< ?) **1.** Alt çenesi çıkık, üst çenesi içeriye çökmüş gibi duran, dişleri üst üste gelmeyen (kimse) (*Derleme Sözlüğü*, 2009: IV:2738).[39] [Aynı manada ayrıca bkz. **kemçik** (*Derleme Sözlüğü*, 2009: IV:2738).[40]] **2.** İnsan kafatası (*Derleme Sözlüğü*, 2009: IV:2740).[41] [Ayrıca bkz. **kemçik: 1.** Burnu basık (kimse) (*Derleme Sözlüğü*, 2009: IV:2738).[42] **2.** Asık yüzlü, çirkin (kimse) (*Derleme Sözlüğü*, 2009: IV:2738).[43]

---

38 Derlenen bölgeler: İğdecik, Sancaklıboz -Manisa; *Karaman, *Ermenek -Konya, *Mersin, *Mut, *Silifke -İçel; *Serik -Antalya.

39 Derlenen bölgeler: Civanyaylağı, Alaeddin, *Acıpayam – Denizli.

40 Derlenen bölgeler: Bayat *Emirdağı -Afyon; *Yalvaç -Isparta; *Alaşehir -Manisa; Tokat -Eskişehir; *Merzifon -Amasya; Bayburt *Sarıkamış -Kars; *Afşin -Maraş; Eşke *Divriği -Sivas; *Pınarbaşı -Kayseri; *Bor -Niğde.

41 Derlenen bölgeler: Aslanköy, *Mersin – İçel.

42 Derlenen bölgeler: -Isparta; *Nizip -Gaziantep.

43 Derlenen bölgeler: -Erzincan; -Maraş.

Ayrıca bkz. **kemke:** Geveze (*Derleme Sözlüğü*, 2009: IV:2740).[44] Aynı manada bkz. **kemkem** (*Derleme Sözlüğü*, 2009: IV:2740).[45]]

kemre: (< F.) Gübre (Ayverdi, 2010: 654; *Tarama Sözlüğü*, 2009: IV:2410).

kemsik: (< ?) Her gördüğünü isteyen, arsız çocuk (*Derleme Sözlüğü*, 2009: IV:2741).[46] [Ayrıca bkz. **kesmik:** Ağaçtan yapılan köpek haltası, tok, tasma (*Tarama Sözlüğü*, 2009: IV:2454).]

kerk-: (< ?) Sapık amaçla birisinin arkasına değmek, sürtünmek (*Derleme Sözlüğü*, 2009: IV:2756).[47]

ḳısraḳ: (< T.) **1.** Dişi at (Ayverdi, 2010: 673). **2.** Kadın cinsellik organı (Balcı, 2020: 117, 189).

kīr: (< F.) Erkeklik organı (Ayverdi, 2010: 681).

ḳoḳmış: (< T.) **1.** Çürüyüp bozularak kötü bir koku peydahlamış, kokuşmuş. **2.** (Mecazen) Tembel, miskin, kalkmaya üşenen (kimse). **3.** Eskimiş, değerini kaybetmiş (Ayverdi, 2010: 687 [Kokmuş maddesinden]). **4.** Evde kalmış, yaşı geçmiş (Develi, 1997: 164). [Kelimenin ilk manası ḳaḳırdaḳ kelimesiyle uygun görünüyorsa da diğer manaları iham yoluyla kastedilmiş olabilir. Ayrıca bkz. "*gendüsin ḳoca ḳarı ẓann [édüp] ṣoḳaḳlarda yüzin ve gözin açan ḳoḳmışlar…*" (Develi, 1997: 108).]

ḳoḳostos: (< ?) Kelimenin ne şekilde okunması gerektiği belli değildir. [Ayrıca bkz. **ḳoḳoz:** Parasız, müflis, züğürt (Eren, 2020: 311; Abdülaziz Bey, 2023: 458). **ḳoḳoslan-:** Kibirlenmek (Abdülaziz Bey, 2023: 458).]

ḳonġay: (< ?) Evlilik dışı çocuk (Bingölçe, 2011: 107). [Ayrıca bkz. **ḳonġay ḳoyulġan:** "bastard [= piç]" (Dankoff, 2013: 155).]

ḳosto: (< ?) Kısaca şişman (Gülensoy ve Buran, 1994: 235; Buran ve İlhan, 2008: 136).

ḳuş: (< T.) (Mecazen) Erkek cinsellik organı.

L

laḳırdaḳ: (< ?) Leyleğin ötüşü (*Derleme Sözlüğü*, 2009: IV:3060).

---

44 Derlenen bölgeler: Bağıllı *Gelendost -Isparta.

45 Derlenen bölgeler: -Burdur; Darıveren *Acıpayam -Denizli; *Akyazı -Sakarya; Küçükisa *Zile -Tokat; Kuzköy *Ünye -Ordu; *Nizip -Gaziantep; -Maraş; *Antakya -Hatay; *Bor -Niğde.

46 Derlenen bölgeler: Solmaz *Tavas -Denizli.

47 Derlenen bölgeler: Yassıören *Senirkent, *Yalvaç -Isparta; *Üsküdar -İstanbul; Peşman *Daday -Kastamonu; *Merzifon -Amasya; Yavuz *Şavşat -Artvin; -Yozgat; *Pınarbaşı -Kayseri; Bahçeli *Bor -Niğde; *Ermenek -Konya; Faydalı *Kozan -Adana; Aslanköy *Mersin, *Mut köyleri -İçel; Darıveren *Acıpayam -Denizli.

lālāk: (< ?) **1.** Leylek. **2.** Çok konuşan, geveze.[48] **3.** Aptal.[49] **4.** Güzel konuşmayı beceremeyen (*Derleme Sözlüğü*, 2009: IV:3061).[50]

lapa: (< ?) ʿÁcemī, tasłaḳ, ġālīz, nā-şinās, nā-dān, ümmī; torłaḳ, hünersız, bī-hüner, áhmáḳ, ebleh, tülüngi, tembel, ihmālci, kāhil, nā-be-kār, ḫām-dest, ḫīre, ḫīre-ser, bī-kār (Tulum, 2011: 1160).

lapırdı lapırdaḳ: (< ?) (Yansıma sözcük) Yürüme sırasında çıkan ses.

lā-şek: (< Ar. l-ʾ + ş-k) Şüphesiz (Ayverdi, 2010: 736).

lāyiḥ: (< Ar. l-v-ḥ) Parlayan, açıkça görünen, meydanda olan (Ayverdi, 2010: 738).

leglek: (< F.) Uzun gagalı, uzun bacaklı, tüyleri beyaz, sadece kanatlarının ucu siyah, bacakları ve gagası kırmızı, solucak, böcek, balık, fare, kurbağa, kertenkele vb. ile beslendiği için özellikle bataklıklara konan, kışın sıcak yerde, tropikal Afrika ve Hindistan'a göç eden büyük göçmen kuş, leylek (Ayverdi, 2010: 734 [Leylek maddesinden]; Bernardo da Parigi, 2015: 598).

leke: (< ?) Ürkek, çekingen; ahmak, iki yüzlü, kendini sevici; benek suretinde veya bir parça yere mahsus pislik, nakîsa, ayb, şâibe, şöhret ve itibarına halel getirecek hal ve hareket; ahmak, ebleh; korkak, ödlek; a worthless fellow; savaştan kaçan/firarî, işe yaramaz (Uğur, 2021: 216-217).

lend: (< F.) Ālet-i merdum (Güneş, 2020: 1490).

lüp: (< ?) **1.** Büyükçe bir şeyin birdenbire ve kolaylıkla yutulmasını anlatan ses (*Türkçe Sözlük*, 2009: 1317). **2.** Karşılıksız elde edilen para, çıkar, nesne (Aktunç, 2017: 203); bedava, emeksiz (Bingölçe, 2011: 114); parasız veya emeksiz elde edilen nesne (Devellioğlu, 1959: 114); emeksiz ele geçirilen şey (Ayverdi, 2010: 748).

M

manḳ: (< ?) Ahmak, akılsız, mankafa, sersem (*Tarama Sözlüğü*, 2009: IV:2796; *Derleme Sözlüğü*, 2009: IV:3125).[51]

maṣav: (< ?) Oğlan, puşt (Filippo Argenti 2014: 209). [Ayrıca bkz. *Ṣorarsañ kimler oḳur şehr içinde şiʿr-i murdāruñ / Maṣavlarla kekezlerle gidilerdür ġazel-ḫᵛānuñ* (Köksal, 2019: 184).[52]]

---

48 Derlenen bölge: Cemele -Kırşehir.

49 Derlenen bölge: Samsun.

50 Derlenen bölgeler: Çepni *Gemerek -Sivas.

51 Derlenen bölgeler: Bekilli *Çal -Denizli; Sarıcaeli -Çanakkale; *Erciş *Van; Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri *Reyhanlı, *Antakya -Hatay; *Bor -Niğde; Büyükçaylı *Börtyol, *Kadirli, *Karaisalı -Adana.

52 Bu yayımda kelime, yanına soru işareti konularak "maṣuv"; "kekez" kelimesi ise "geñez" şeklinde yanlış okunmuştur.

māye: (< F.) Sırnaşık, arsız, sulu, yapışkan (kimse) (Aktunç, 2017: 216; Devellioğlu, 1959: 119).

mekrif: (< Ar. mekrūh < mekruf) Kirli, iğrenç (Kartallıoğlu, 2022: 199; Filippo Argenti, 2014: 211).

meleme: (< ?) **1.** Kaba ve hödük (Bingölçe, 2011: 119). **2.** Beceriksiz.[53] **3.** Ağır kanlı, rahatına düşkün (*Derleme Sözlüğü*, 2009: 3155-3156).[54] **4.** İş bilmez (*Derleme Sözlüğü*, 2009: VI:4592).[55]

mırı: (< ?) **1.** Geveze. **2.** Konuşmayan kimse (*Derleme Sözlüğü*, 2009: IV:3187).[56]

mırmır: (< ?) **1.** Çok konuşan, dırdır eden kimse.[57] **2.** Burnundan konuşan.[58] **3.** Belalı (*Derleme Sözlüğü*, 2009: IV:3189).[59] **4.** (Argoda) Kabadayı külhanbeyi (Ayverdi, 2010: 820; Devellioğlu, 1959: 120; Aktunç, 2017: 219). **5.** Edilgin eşcinsel (Aktunç, 2017: 219).

muḍāʿaf: (< Ar. m-ḍ-ʾ-ʿ-f-ʾ) **1.** Üzerine bir veya birkaç katı ilave edilerek çoğaltılmış, iki kat. **2.** Arapçada illetli olmayan üç asıl harfinden ikinci ve üçüncüsü aynı olduğu için birleştirilerek şeddeli okunan (kelime) (Ayverdi, 2010: 861).

muḥaḳḳaḳ: (< Ar. ḥ-ḳ-ḳ) **1.** Ve tefeli sık ve muhkem nesc olunmuş sevbe denir; ve sık dokunmuş beze dahi derler. **2.** Muhkem olan nesne (Mütercim Âsım Efendi, 2013: IV:3948; Vankulu Mehmed Efendi, 2014: II:1602).

murdār: (< F.) **1.** Kirli, pis, iğrenç. **2.** Dînen gerektiği hâlde boy abdesti almamış, gusletmemiş, cünüp (kimse) (Ayverdi, 2010: 853).

muẓāhir: (< Ar. ẓ-h-r) Arka çıkan, destek olan, yardım eden (Ayverdi, 2010: 904).

muʿallaḳ: (< Ar. ʿ-l-ḳ) **1.** Asılmış, asılı, asılan, sarkık (Tulum, 2011: 1264). **2.** Güvercin. [Ayrıca bkz. "*ve kimi güğercin beslemegi gendüye kār ve ḳuşı ḳuş-ile avlayup nice muʿallaḳları şikār ider bir maḥbūbcuḳ göricek eline alur ṭurup kümesi yanına gelür hey hāy idüp āvāz ve bu ġazeli oḳuyup ser-āğāz eyler…: görince muʿallaḳlar atar evc-i hevāda / meyl itmeye dilber diyü bīçāre kebūter*" (Kuru, 2000: 84).]

mücellaḳ: (< ?) Kendi kendini tatmin eden, mastürbasyon yapan anlamında Hasbî'nin ürettiği bir kelime olabilir.

mühmel: (< Ar. ʾ-h-m-ʾ-l) Kendi hâline bırakılmış, boş verilmiş, önemsenmemiş, ihmal edilmiş (Ayverdi, 2010: 871). [Ayrıca bkz. Nef'î'nin Etmekçi-zâde Ahmed

---

53 Derlenen bölgeler: Bulak *Safranbolu -Zonguldak; Çorum; Kesirik Elazığ; *Bünyan -Kayseri.

54 Derlenen bölge: *Fatih -Isparta.

55 Derlenen bölgeler: Çorum; Kesirik -Elazığ; *Bünyan -Kayseri.

56 Derlenen bölgeler: Genezin *Avanos -Nevşehir'den; *Yalvaç -Isparta.

57 Derlenen bölgeler: Çakallı -Adana; *Ula -Muğla; Baf, Limasol -Kıbrıs.

58 Derlenen bölgeler: Uluşiran *Şiran -Gümüşhane.

59 Derlenen bölgeler: *Çal -Denizli; *Ödemiş -İzmir.

Paşa hicviyesinde: *Hem-dem ü hem-ḳadeḥi olan erāziller de / Bir alay kendi gibi dūn u ḥabīṣ ü mühmel* (Öztürk, 2020: 119, B. 5); ve Nev'î-zâde Atâyî'nin Bostan-zâde Mehmed Efendi (Kara Taşak) zemminde: *Vücūd-ı mühmeli olmışdı anuñ gerçi çoḳdan boḳ / O murdāruñ girüp götine çıḳdı şimdi boḳdan boḳ* (Donuk, 2015: 109, B. 40).]

P

parpul: (< ?) **1**. Gürbüz, iriyarı.[60] **2.** Bebek ayakkabısı *(Derleme Sözlüğü*, 2009: V:3402).[61] [Ayrıca bkz. **parpıl: 1.** Kendine bakmayan, dağınık ve düzensiz (kimse).[62] **2.** Yürüyüşü dengesiz olan, düşe kalka yürüyen (*Derleme Sözlüğü*, 2009: V:3400-3401).[63]]

postī: (< F.) One who intoxicates himself with an infusion of poppy-heads; lazy, indolent (Steingass, 1963: 260). [= Kendini haşhaş otuyla sarhoş eden (kimse); uyuşuk, miskin, tembel, ağırkanlı.]

postāl: (< Erm. < Bulg.) **1.** Eskimiş ayakkabı; çarık gibi bağlanan konçlu bir nevi ayakkabı, kaba potin (Ayverdi, 2010: 1002; *Derleme Sözlüğü*, 2009: VI:4654).[64] [Ayrıca bkz. "curmūḳ" maddesinde: "ser-mūze muʿarrebidir ki ḫuff üzere giyilir, Fārisīde ona çepdāz dahi derler, Türkīde çizme ve nisvānlar çedik taʿbir ederler. Ve Anadolu'nun Sivas'tan öte yerlerde Terākime ve rustāyī tāʾifelerine mahsūs postal taʿbīr olunur bir gūne ayakkabı dahi vardır ve o, çizme aksāmında maʿdūddur" (Mütercim Âsım Efendi, 2013: IV:3930). **2.** Yararsız, niteliksiz, düşük (nesne veya kimse). **3.** Erkeklerle düşüp kalkmayı huy edinmiş, fuhuş yapan (kadın), fahişe, düşkün kadın; hanesinde oturmaz, her zaman gezen sürtük kadın (Aktunç, 2017: 248; Tietze, 2018: VI:422; Karaağaç, 2008: 697; Mehmed Salâhî, 2019: I:365; Eren, 2020: 428).

pul: (< Lat. bulla, F. bûl) **1.** İşlemelerde kullanılan parlak, ortası delik, küçük, çok ince maden, jelatin veya sedeften levhacık. **2.** Eskiden kullanılan akçeden küçük kâğıt para; bir bakır sikke; çok değerli olmayan para. **3.** Kokain, uyuşturucu (Aktunç, 2017: 249; Tietze, 2018: VI: 437; Karaağaç, 2008: 698).

puluc: (< ?) Erkekliği olmayan kimse, innin, süstendam (*Tarama Sözlüğü*, 2009: V:3201); cinsel gücü olmayan (erkek) (Tietze, 2018: VI:438). [Ayrıca bkz. "*ḳorḳum oldur daḥı puluc ola eve gelen anı sike baña güc ola dir*" (Kuru, 2000: 139). Taşlıcalı Yahyâ Beg'in Hayâlî Beg eleştirisinde de kelime aynı manada geçer: *Ben şecāʿat*

60 Derlenen bölgeler: Tekke *İnegöl -Bursa; Danamandıra *Silivri -İstanbul; Edirne.

61 Derlenen bölge: *Niksar -Tokat.

62 Derlenen bölge: Rumeli göçmenleri -Kırklareli.

63 Derlenen bölgeler: Üçkuyu *Çal -Denizli; Demirciköy *Simav, Tepecik *Emet -Kütahya.

64 Derlenen bölgeler: Çorum; Uluşiran *Şiran -Gümüşhane; *Silifke -İçel; Pınarlıbelen *Bodrum -Muğla.

ḳılıcıyam ol ışıḳlar pulucı / Ben savaş güni çeriyem o hemān cerde cerī (Çavuşoğlu, 1983: 60, 62).]

R

rāyiḥa: (< Ar. r-ʾ-y-ḥ-ʾ) Koku. [Ayrıca bkz. *Sen eger ister iseñ rāyiḥa-i murdārın / Defʿ içün ferküñe ṣoḳ ʿIṭrīyi ʿanber yèrine* (Öztürk, 2020: 193, Kt. 51:2).]

rekiyye: (< Ar. r-k-y-ʾ) A well [= kuyu] (Redhouse, 2015: 986).

renc: (< F.) Ağrı, sızı (Ayverdi, 2010: 1021). [Ayrıca bkz. "*oġlanı yüzinüñ üstine yıḳar ḳalḳup üstine çıḳar alur aşaġı urur ṭaşağı andan ḳopar ṣalıvirür nāziklik idüp yalvarır oġlan bu ẓālimüñ yalanlarına inandum renci öninden imiş ardından ṣandum diyüp götin ḳaşır ṭaşaġı ovar anda ardına düşer... ḳavrayup muḥkem ṭaşaġın dir egil / rencüm önümdendür ardumdan degil*" (Kuru, 2000: 89-90). Ayrıca bkz. **rencūr:** "*rencūr añа dirler ki sikilmegi biʾẕ-ẕāt murād ide büyük siklüler araya aḳçeler virüp gendüyi sikdire iller içinde adın çekdire*" (Kuru, 2000: 138); "*rencüme anuñ ile dermān idüp / açılup göñlüm gözüm mesrūr olam*"(Kuru, 2000: 141); "*ne olsam gerek eski rencüm depreşdi…*" (Kuru, 2000: 148).]

revzenlü rekiyye: (< F + Ar.) Pencereli kuyu. Hasbî'ye mahsus, benzetmeye dayalı kadın cinsellik organı manasında kullanılan bir hakaret olmalıdır.

rīḥ: (< Ar. r-y-ḥ) **1.** Rüzgar, meltem (Ayverdi, 2010: 1027). **2.** (Mecazen) Bağırsaktaki gaz, osuruk, yel.

ruhbān: (< Ar. r-h-b) **1.** Korkmak (Mütercim Âsım Efendi, 2013: I:435). **2.** Korkan (kimse).

rustaḳ: (< F.) Köylü [= A village, markettown, encampment of tents or huts; a villager; the commander of a file of men, a corporal] (Steingass, 1963: 575).

rustāyī: (< F.) Kabalık, soytarılık (Redhouse, 2015: 993); köylü. [Köylülük toplum tabakasında şehirlilerle tezat oluşturduğundan ve alt kesime mensubiyeti belirttiğinden kimi metinlerde hakir görme ifadesi olarak kullanılmıştır. Örneğin Nef'î, Etmekçi-zâde Ahmed Paşa'yı hicvettiği şiirinde şu ifadeye yer verir: *Gelmedi şehrümüze olmaġa bundan evvel / Böyle rüstāyi şekil böyle ʿacāyib heykel* (Öztürk, 2020: 119, B. 1).]

S

ṣab: (< T.) Biçilmiş fakat dövülmemiş ekin (Ayverdi, 2010: 1060 [Sap maddesinden]), saman. [Ayrıca bkz. "*…ḥerīf gider ṣapuñ içinde pinhān olur… ḥerīfüñ siki ṣapdan ṭaşra süvelüp ḳalur…*" (Kuru, 2000: 122); ayrıca bkz. **Sap yiyip saman sıçmak**.]

saḳal: (< ?) Erkeklerde çene ve yanaklarda çıkan kılların bütünü (Ayverdi, 2021: 1049). [Cinsel ilişkiden sonra ilgili bölgeyi sakal ile silmek bu türde yazan şairler arasında fazlasıyla kullanılan bir tabirdir. Bkz. *Oġlancuġı yestehliyicek ḳalḳar o miskīn / Kendüsi siler boḳını ṣaçı ṣaḳalıyla* (Küçük, 2011: 445, Kt. 13:2); *Böyle poḫ-*

reng ṣaḳalı ḳanda ėderdüñ peydā / Silmeyeydüñ götini ger Ḳınalı Dervīşüñ (Öztürk, 2020: 267, Kt. 201:2).]

ṣaḳṣaḳ: (< ?) **1.** Yapışkan.[65] [Ayrıca Murat Güneş'den sözlü olarak naklen: koyun bacakları arasında oluşan yapışkan sıvı.] **2.** Sırılsıklam, ıslak (*Derleme Sözlüğü*, 2009: V:3522)[66] [Ayrıca bkz. *Gezer kūy-ı ḫarābāt içre Seyrī / Bozuḳ dülbendi vü dāmānı ṣaḳṣaḳ* (Gökkaya, 2017: 246, G. 202:7); *Bir yüzi nā-şuste bir bergeşte-ṭāliʿ bir ʿabūs / Beriki yaḳası bayraḳ dāmeni ṣaḳṣaḳ dede* (Erdoğan, 2008: 478, K. 10:15).]

ṣalıḳ: (< ?) **1.** Ucunda kısa zincirlerle bağlı birkaç demir yuvarlağı bulunan sopadan ibaret eski savaş aleti, çomak, şeşper, gürz (*Tarama Sözlüğü*, 2009: V:3266). **2.** Topuz; demir çubuk; erkeklik organı (Dankoff, 2013: 205). [Ayrıca bkz. **salak:** Erkeklik aletinin ön kısmı; tepesi, topuzu (Dankoff, 2013: 204).]

ṣap: (< T.) Erkeklik organı, penis (Bingölçe, 2011: 136).

Ṣapa ṣab ṣıç-: (< T.) Erkek homoseksüel ilişki sırasında erkeklik organına sıçmak. [Ayrıca bkz. *Kim ṣıçar kīrine şimden gerü Delgiç ʿÖmer'üñ* (Öztürk, 2020: 199, B. 60:1); *Sike ṣıçmaġı ḳo şimden gerü ey Kīrli Nigār* (Öztürk, 2020: 199, B. 62:1).]

seme: (< ?) Sersem, ahmak, bön (*Tarama Sözlüğü*, 2009: V:3380; Bingölçe, 2011: 137), beyinsiz (Abdülaziz Bey, 2023: 460).

ş̲evb: (< Ar. ş̲-v-b) İnsanın eğnine giyeceği libāsa denir; asl mensūc olan bez ve keten ve harīr ve sūf makūlesine denir, libāsa ıtlāḳı mā-yeʾūl iʿtibārıyladır; kaftan (Mütercim Âsım Efendi, 2013: I:301; Vankulu Mehmed Efendi, 2014: I:108).

ş̲evr: (< Ar. ş̲-v-r) **1.** Erkek öküze denir. **2.** Ve ahmak ve bī-magz adama ıtlāk olunur (Mütercim Âsım Efendi, 2013: II:1800).

siñ siñ: (< T.) Sine sine, saklana saklana (*Tarama Sözlüğü*, 2009: V:3487).

siñ-: (< T.) **1.** Göze batmamak, ortalıkta görünmemek için sessizce bir kenara çekilmek, bir yere büzülmek (Ayverdi, 2010: 1113). **2.** Hoşa gitmek, içine sinmek, yaramak (*Tarama Sözlüğü*, 2009: V:3486).

siñile-: (< T.) İniltili ses çıkarmak (*Tarama Sözlüğü*, 2009: V:3477). [Benzer bir kullanım için bkz. "*Ġayret eyle cevr-i dildār-ıla éy dil aġlayup / Şol seg-i sersemleyin sen dahı siñ siñ siñleme*" (Başpınar, 2013: 809, G. 1379:5).

Ş

şadı: (< ?) **1.** Bir çeşit maymun (*Tarama Sözlüğü*, 2009: V:3643). **2.** Şebek gibi, çirkin (kişi).[67] **3.** Sıska (*Derleme Sözlüğü*, 2009: V:3735).[68]

---

[65] Derlenen bölgeler: *Bozdoğan -Aydın; *Ödemiş, *Tire, *Bayındır -İzmir; *Alaşehir -Manisa; *Milas, Kavakdere -Muğla.

[66] Derlenen bölgeler: *Şebinkarahisar -Giresun; *Koyulhisar -Sivas; *Ermenek -Konya.

[67] Derlenen bölgeler: Bozan -Eskişehir; Gaziantep.

[68] Derlenen bölgeler: Kızık *Sandıklı -Afyon.

şaḳ: (< T.) Sert bir şey üzerine vurulduğu zaman çıkan sesi anlatır (Ayverdi, 2010: 1151).

şaḳī: (< Ar. ş-ḳ-ʾ-v-t) Yol kesici, haydut; (mecazen) her türlü kötülüğü işleyebilecek yaratılışta olan, kötü huylu kimse (Ayverdi, 2010: 1151).

şaḳraḳ: (< ?) **1.** Gürültülü, neşeli (Redhouse, 2015: 1130, 1110); sokulgan, serbest hareketli, hoş sözlü kimse (Abdülaziz Bey, 2023: 460). **2.** Bir tür yeşil saksağan, ağaçkakan (Steingass, 1963: 750; Redhouse, 2015: 1130). [Ayrıca bkz. "es-saʿteriyy" maddesinde; "şen, ve şātır ve şakrak adama denir" (Mütercim Âsım Efendi, 2013: II:2018) şeklinde Hasbî'nin de kullandığı diğer kelimelerle birlikte geçer.]

şaḳşaḳ: (< T) **1.** Geveze.[69] **2.** Elde oynanan büyük taneli tespih.[70] **3.** Çocukların mısır sapından yaptıkları, ses veren bir oyuncak.[71] **4.** Taş bilye.[72] **5.** Kapı tokmağı (*Derleme Sözlüğü*, 2009: V:3738).[73] **6.** Büyük bir kastanyet türü (Redhouse, 2015: 1130). 7. Birbirine mıhlı iki tahtadan ibaret olup avuca çarpıldığında çıkardığı sesle küçüklerin önünde maskaralık yapmaya yarayan alet (Abdülaziz Bey, 2023: 461).

şaḳşaḳı: (< T.) **1.** Yüzsüz, geveze (*Derleme Sözlüğü*, 2009: V:3740, 3748).[74] **2.** Kapı tokmağı.[75] **3.** Çocukların mısır sapından yaptıkları, ses veren bir oyuncak (*Derleme Sözlüğü*, 2009: V:3738).[76] [Ayrıca bkz. **şıḳşıḳī:** Yüksek sesli (Redhouse, 2015:1130); **şıḳşıḳı:** Kapı mandalı (Gülensoy, 2007b: 842; *Derleme Sözlüğü*, 2009: V:3769);[77] ayrıca krş. *Her laḥẓa itse n'ola anuñla şaḳāşıḳı / Oldı sikümle ẕillesi yārüñ ṣıḳı fıḳı* (Donuk, 2015: 106).]

şapḳalu şāʿir: (< Bulg. + Ar.) Osmanlı toplumu içerisinde şapkanın Frenklik, Hristiyanlık ve kâfirlik alâmeti sayılmasından dolayı şairlerin birbirini zemmetmek

---

69 Derlenen bölgeler: *Tavşanlı -Kütahya; -Tokat; -Eskişehir; -Sivas; Şabanözü *Polatlı -Ankara.

70 Derlenen bölgeler: *Sandıklı -Afyon; Gönen *Gelendost -Isparta; Yukarı Seyit *Çal, Bereketli *Tavas -Denizli; Kandıra -Kocaeli; -Bolu; *Çerkeş -Çankırı; *İskilip -Çorum; *Bafra -Samsun; Çanıllı *Ayaş -Ankara.

71 Derlenen bölgeler: Salda, Günay *Yeşilova -Burdur; Karabüzey *Araç -Kastamonu; Sakuş *Düzce -Bolu.

72 Derlenen bölgeler: Bekilli *Çal -Denizli.

73 Derlenen bölgeler: *Salihli -Manisa ve çevresi; *Mustafakemalpaşa -Bursa; *Düzce -Bolu; Hortu *Sivrihisar -Eskişehir; *Zile -Tokat; -Erzurum; -Diyarbakır.

74 Derlenen bölge: *Bor -Niğde.

75 Derlenen bölgeler: *Salihli -Manisa ve çevresi; *Mustafakemalpaşa -Bursa; *Düzce -Bolu; Hortu *Sivrihisar -Eskişehir; *Zile -Tokat; -Erzurum; -Diyarbakır.

76 Derlenen bölgeler: Salda, Güney *Yeşilova -Burdur; Karabüzey *Araç -Kastamonu; Sakuş *Düzce -Bolu.

77 Derlenen bölgeler: Boğaz *Yenişehir -Bursa; -Eskişehir; -*Bor -Niğde.

amacıyla kullandıkları tabir. Bkz. *İslāma düşer mi bu ṭamaʿ böyle vebāli / Ṣaġ olsa ḳabūl ėtmez idi Şapḳalı Yaḥyā* (Öztürk, 2020: 203, Kt. 70:2). Aynı ifade Hayâlî Beg tarafından Taşlıcalı Yahyâ Beg'i hakir görmek amacıyla zikredilmiştir: *Benem erbāb-ı naẓmuñ devleti ey şabḳalu kāfir / Ḫar-ı nā-dān degülseñ devletüñ niçün debersin sen*; *Geydüñ revācı başuña bulduñ revācuñı / İncinme şabḳalı (sikeyin egri ḫācuñı)* (Tarlan, 1945: 317, G. 38:5; 448, Kt. 18; *Dīvān-ı Ḫayālī*, TY2923, vr. 91b.]

şāṭır: (< Ar. ş-ṭ-ʾ-r-t) **1.** Hayasız, ahlaksız adam. [Bkz. "*Arab şāṭırları eydür…*" (Kuru, 2000: 130).]. **2.** Neşeli, şen (Ayverdi, 2010: 1157).

şehvet: (< Ar. ş-h-v-t) **1.** Şiddetli arzu, cinsel istek. **2.** Meni, er suyu, bel suyu. [Bkz. "*ata çıḳsa şehvet oruçnı buzar* (= meni gelse orucu bozulur)" (Toparlı ve Argunşah, 2014: 257, 116, 171).]

şehvet şīşesi: (< Ar. + F.) Şehvet kelimesinin "meni" anlamına gelmesinden yola çıkılarak Hasbî'ye mahsus benzetmeye dayalı biçimde içerisinde meni bulunan şişe manasından hareketle erkeklik organını ifade ediyor olmalıdır.

şelefe: (< ?) **1.** Temkinsiz, vakarsız, hafifmeşref (*Tarama Sözlüğü*, 2009: V:3653). **2.** Şen şakrak.[78] **3.** Yaramaz (*Derleme Sözlüğü*, 2009: V:3759).[79] **4.** Yaramaz, şımarık çocuk (*Derleme Sözlüğü*, 2009: V:3759, VI:4722).[80] [Bu kelimeyle ilgili olabileceğini düşündüğüm bir kelime *Risâle-i Garîbe*'de "şulfa" şeklinde harekelenerek yazılmıştır. Bkz. "*ve bir yére varan, demür boḳı gibi aġır olmayup gendüyi ẕelīl éden şulfalar…*"(Develi, 1997: 113). Hayati Develi, bu kelimeyi sözlüklerde bulamadığını; ancak "Hercâyî ve orospu, bazar avratı, zaniye ve fâcire" manalarına gelen "şellâfe" ile "**1.** Sersem, budala, akılsız; **2.** Kadın cinsel organı" manalarına gelen "şelfe" kelimesinin bu kelimenin aslı olabileceğini belirtmiştir (1997: 169). İlgili kelime, Hasbî'nin manzumesinde vezin gereği "şelefe" şeklinde okunmaktadır.]

şengül: (< F.) **1.** Şuh, şirin harekat, şâhid-i matbu; güler yüzlü, şuh, ferahlık veren, hoşsohbet, açıkmeşrep (Tulum, 2011: 1649; *Tarama Sözlüğü*, 2009: V:3654). **2.** Eşcinsel; edilgin eşcinsel (özellikle erkekler için kullanılır) (Aktunç, 2017: 271).

şeremet: (< T) **1.** Yüzsüz, pişkin, utanmaz; konuşkan, geveze (Redhouse, 2015: 1123). **2.** Çalışkan, becerikli, eli çabuk, çevik (*Derleme Sözlüğü*, 2009: V:3764).[81] **3.**

---

78 Derlenen bölgeler: İğneciler *Mudurnu -Bolu.

79 Derlenen bölgeler: Amasya; Tokat; Trabzon; Sivas.

80 Derlenen bölgeler: *Bünyan -Kayseri; Çorum.

81 Derlenen bölgeler: *Emirdağ -Afyon; Yeniköy -Balıkesir; Beyçayır -Çanakkale; *Kandıra -Kocaeli; Çukurköy *İskilip, *Sungurlu -Çorum; Kaleyaka *Perşembe -Ordu; *Kilis -Gaziantep; *Turhal -Tokat; Sivas ve ilçeleri; *Keskin -Ankara; Şıhlı *Develi -Kayseri; Kırşehir; *Bor -Niğde; Sayağzı *Silifke -İçel; *Milas -Muğla; *Lüleburgaz -Kırıkkale; Karavaran -Kıbrıs, Bulgaristan.

İvecen, tez canlı (*Derleme Sözlüğü*, 2009: VI:4725).[82] **4.** *Rus.* şeremet "çevik yürüyüşü olan, hızlı" *Bul.* şeremét "uyanık, zihni açık."(Karaağaç, 2008: 791). [Ayrıca Hasbî'nin kullandığı "şer-şeremet" ifadesi günümüzde kimi ağızlarda duyulmaktadır.]

şerşem: (< ?) Zararlı (*Derleme Sözlüğü*, 2009: V:3765).[83] [Ayrıca bkz. "*Kesmeyen bıçak ele sersem, iş bilmeyen kadın dile şerşem.*"]

T

taʿallül: (< Ar. ʿ-l-t) Yalandan bahaneler bularak bir işten kaçınma (Ayverdi, 2010: 1181); sāʾir nesneyi terk edip bir nesne ile meşgūl olup vakt geçirmek maʿnāsınadır (Mütercim Âsım Efendi, 2014: V:4657).

ṭabla: (< Yun. < Lat.) **1.** Satıcıların, içine satacakları yiyecek maddelerini koydukları tahta tepsi. **2.** Bir şeyin geniş ve düz olan kısmı. **3.** Geniş ve düz levha. **4.** Nişan levhası (Ayverdi, 2010:1187). **5.** (Mecazen) Yuvarlak, müdevver şey. **6.** (Bununla bağlantılı olarak) Göt, makat, kıç. [Şairler yuvarlaklığı münasebetiyle çeşitli nesneleri teşbih unsuru olarak göt, makat ve kıç yerine kullanmıştır. Örneğin Nef'î bu benzetmeye bir beytinde "ṭabl" [= davul] diğerinde "dāʾire" ve "nişān", bir başkasında "dünyā" üzerinden yer verir: *Ol mecik çalup sen oṣurduḳca götüñ gūyiyā / Ṭabl-ı pür-āvāze-i der-bend-i kūh-ı Ḳāf olur*; *Ḥāfıẓ ki Zemānuñ gireli başı götine / Hecv oḳlarına dāʾire-i kūnı nişāndur*; *Hünerüñ var ise çünkim ṭavul ėtdüñ götüñi / Ötdürüp burnuñı da uydur aña ẓurna gibi*; *Sikilmekden o deñlü kesb-i süsʿat eylemiş ṣankim / Göti dünyādur anuñ kīr-i ḥardur anda mā-fīhā* (Öztürk, 2020: 205, Kt.75:2; 225, Kt. 113:1; 247, Kt. 159:2; 269, Kt. 204:2). Nev'î-zâde 'Atâyî de bir beytini aynı yaklaşımla kurgulamıştır: *Ḥalḳa-i kūna n'ola olsam esīr / Aḥsenü'l-eşkāl şekl-i müstedīr* (Donuk, 2015: 89).]

ṭaḳ-: (< T.) Geçirmek, koymak, yerleştirmek (Ayverdi, 2010: 1254, 1194); fâil olarak cinsel ilişkiye girmek. Bkz. *Şöyle meşhūr idi taḳdursa gece kendüsine / Ḥalḳ dėrlerdi gülüp geldi ṣıġır ḳurbāna*; *Ṭaḳsam ol puşta boḳlasa kīrüm / Ṣanma kim ḫāṭırum mükedder olur* (Öztürk, 2020: 127, B. 9; 284, Kt. 1:1). [Veya okuma farkıyla **ṭıḳ-:** (< T.) **1.** İterek zorla sokmak. **2.** Zorla bir yere sokmak (Ayverdi, 2010: 1254).]

ṭamġa: (< T.) **(damga:) 1.** Bir şeyin üzerine bir nişan, bir işaret basmaya yarayan araç, damga. **2.** Bu araçla basılan nişan, işaret. **3.** Bir kimsenin adını kötüye çıkaran, yüz kızartıcı durum (Karaağaç, 2008: 224). [Ayrıca bkz. **damgalı:** Para (Devellioğlu, 1959: 78).]

ṭanḳaz: (< ?) Başvurduğum sözlüklerden ve taradığım metinlerden kelime hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadıysam da Zâtî'nin *Letâyif*'inde muhtemelen aynı kelime "danḳaz" şeklinde geçer. Bkz. "*Biri ża ʿīf ḥarīf idi; Naʿnā Çūbı dirlerdi,*

[82] Derlenen bölgeler: Gökdere *Akdağmadeni -Yozgat.

[83] Derlenen bölge: Isparta.

illā yavuz kimesne idi. Biri bir ***danḳazca*** *ḥarīf idi; Ḳoç Ṭaşaġı dirler idi. Biri bir lep ṣıçdı ḥarīf idi; Fil Boḳı dirler idi. Biri nāzük kimesne idi; be-hey ādem diyü söylerdi, ol sebebden aña Ādem dirler idi…*" (Çavuşoğlu, 1970: 33).

ṭañla-: (< T.) **1.** Taaccüp etmek, şaşmak, şaşırmak, garip bulmak (*Tarama Sözlüğü*, 2009: II:1001). (**danlamaḳ/dañlamaḳ:**) **2.** Ayıplamak, kınamak.[84] **3.** Ağlamak.[85] **4.** Uğuldamak, ses çıkarmak (Derleme Sözlüğü, 2009: II:1362).[86]

ṭaşşaḳ: (< T.) Erkeklik bezi, haya, husye (Ayverdi, 2010: 1208 [Taşak maddesinden]. [Ayrıca bkz. **ṭaşaḳ baş-:** *Kīr-i hecvüñ kellesin ben de hemān tükrükleyüp / Her birine ʿaşḳ ile başdum birer raʿnā ṭaşaḳ* (Öztürk, 2020: 215, Kt. 92:2).]

Tātār: (< ?) **1.** Tataristan, Kırım, Kuzey Kafkasya ve Sibirya'da yaşayan Türk soyundan halk. **2.** Bu halktan olan kimse. **3.** (Osmanlı ordusunda hizmet gören Tatar süvarilerinden dolayı bu anlamı kazanmıştır) Eskiden mektup, haber ve emirleri gidecekleri yere götüren atlı posta sürücüsü (Ayverdi, 2010: 1209, 1210), ulak. **4.** Zalim.[87]

tek başuña toḳmaḳ: (< T.) **1.** Yalnız, bir başına. **2.** (Birinci manayla bağlantılı olarak, muhtemelen) İşe yaramaz.

tekneci Tātār: (< T. + ?) Tarihî bir gerçekliğe dayanan ve dönem içerisinde zemmetmek amacıyla deyim olarak kullanılan bir tabir olmalıdır. Tatarların ticaret amacıyla gemilerle yahut teknelerle İstanbul'a geldikleri, koyun ve sığır yetiştiriciliği ve ticaretiyle uğraştıkları, muhtelif bölgeleri yağmaladıkları tarihî kaynaklarda kayıtlıdır: "1507-8 yılı kayıtlarına göre, Akkirman'da faaliyet gösteren tüccarın çoğunu Osmanlı tebaasından gayrimüslimler ile müslüman Türk ve Tatarlar oluşturmakla birlikte, Bogdanlı birçok tacir de bu limana uğruyordu. Akkirman ile Özü arasındaki canlı trafiğin görece küçük teknelerle yürütülmesine karşılık, İstanbul, Trabzon ve diğer Karadeniz limanlarıyla olan trafikte daha büyük gemiler kullanılıyordu." "Onaltıncı yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Nogay Tatarlarına, Akkerman Kazaklarına ve Dobruca Tatarlarına ait gitgide daha çok sayıda sürünün sınırı geçip Dinyeper nehri boylarında otluyor olmasına paralel olarak, Kazakların koyun, sığır ve hattâ çoban çalıp götürmek amacıyla Dinyester nehrinin batı yakasındaki Osmanlı topraklarına yaptığı akınlar da günlük olaylar haline gelmişti. 1564'te Polonya ve Osmanlı yönetimleri, çatışmalardan kaçınılması konusunda geçici bir anlaşmaya vardılar.

---

84 Derlenen bölgeler: *Eğridir -Isparta; Üçkuyu *Çal -Denizli; Balıkesir; *Tosya -Kastamonu; *Kargı -Çorum; Azeri köyler -Amasya; *Niksar -Tokat; *Görele ve köyleri -Giresun; Şule -Gümüşhane; Erzurum; Kavak *Kangal, Çepni *Gemerek -Sivas; Ankara; *Fethiye Köyleri -Muğla.

85 Derlenen bölgeler: Emircekiraz yaylası *Gerede -Bolu; *Bor -Niğde; *Nallıhan -Ankara.

86 Derlenen bölge: *Afşin -Maraş.

87 Ayrıntılı bilgi için bkz. (Tezcan, 2018: 222-223).

Tatarlar Kırım hanına bağlı olduğundan, aynı yıl sultan hana, Tatarları ikna yoluyla sınır bölgesinden uzaklaştırmasını emreden bir *ferman* yolladı. Öte yandan, Akkerman yöresindeki çobanlar da kontrol altına alınacak; sınır bölgesindeki koyun ve sığır sayıları kaydedilerek ortak resminin tahsil edilmesi mümkün kılınacaktı. Ancak, bu önlemlerin hiçbiri bölgedeki gerilimi azaltmaya yetmedi. Temel sorun, Ukrayna bozkırının verimli topraklarının Tatar sürülerinin otlatılmasına ve dolayısıyla Osmanlı başkentinin beslenmesine mi yarayacağı, yoksa Slav ve Bogdan köylülerinin yerleşimine mi açılacağıydı." (İnalcık, 2004: 351, 354).

temerrüd: (< Ar. m-r-ʾ-d-ʾ) İnat etme, karşı durma, kafa tutma (Ayverdi, 2010: 1232).

teberik: (< ?) **1.** Armağan, andaç, anmalık. **2.** Korunmak üzere birine ya da bir yere bırakılan şey, emanet (*Derleme Sözlüğü*, 2009: V:3857).[88] **3.** Ölen kimsenin çocuğu (*Derleme Sözlüğü*, 2009: V:3857).[89] **4.** Yadigar. **5.** Güzel (Filippo Argenti, 2014: 244). [Ayrıca bkz. *Anan erik, baban koruk, sen nereden geldin a teberik* (Kaçalin, 2016: 249).[90] Ayrıca "ter" kelimesiyle birlikte okuma farkıyla "ter teberüñ", bkz. *Ḥayretī beñzer ḳazaḳ bir Rūmili abdālısın / Kim düşürmezsin elüñden dāyimā bir ter teber* (Çavuşoğlu, 1981: 196, G. 97:5).]

tırtır: (< ?) "Kelebek yumurtasından çıkan ve yapraklara yapışan bir çeşit kurtçuk. Ağzılarda turtar, tıltar, turtur olarak da geçer. Türkçe tırtıl biçimi benzeşmelik (dissimilation) sonunda oluşmuştur" (Eren, 2020: 512); (Girihten maddesinden) Tırtır dėdükleri böcük ki ḥaşerât-ı arżdandur, uzun ve yoġun olur, aġaçlaruñ yapraġını yėr (Lutfullâh b. Ebû Yûsuf el-Halîmî, 2013: 332).

tereke: (< T.) Sığır, yük taşıyan hayvan (*Derleme Sözlüğü*, 2009: V:3892).[91] [Günümüzde "tembel teneke" şeklinde kullanılan deyimin orijinalinin "tenbel tereke" [= tembel sığır, tembel hayvan] olduğu anlaşılıyor.]

ters: (< ?) Gübre, fışkı, tezek, hayvan pisliği, bok (Ayverdi, 2010: 1242; Bingölçe, 2011: 156; *Derleme Sözlüğü*, 2009: V:3896).

---

88 Derlenen bölge: -Niğde.

89 Derlenen bölgeler: Tekerahma *Gürün -Sivas; Bahçeli *Bor -Niğde; Yeniköy *Osmaniye -Adana; *Türkiye'de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü*, V:3857. Derlenen bölgeler: Tokat -Eskişehir; *Nizip -Gaziantep; Önsen -Maraş; *Antakya, *Reyhanlı -Hatay; Maksutlu *Şarkışla, Çepni *Gemerek -Sivas; Kuzeyce -Yozgat; -Kırşehir; *Develi, Afşar köyleri *Pınarbaşı -Kayseri; -Nevşehir; Bahçeli, *Bor, -Niğde; *Ermenek ve köyleri -Konya; Faydalı *Kozan -Adana; Arslanköy *Mersin, *Mut ve köyleri -İçel.

90 Kelime hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Eren, 2010: 254).

91 Derlenen bölgeler: Hekimhan -Malayta, Ufacıklı -Maraş, Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri *Reyhanlı -Hatay; Misis -Adana, Eldirek -Fethiye -Muğla.

toḳmaḳ: (< T.) **1.** Ağaçtan yapılmış iri çekiç (Ayverdi, 2010: 1260). **2.** Erkeklik organı, penis (Aktunç, 2017: 289; Bingölçe, 2011: 157).

ṭolma: (< T.) **1.** Doldurularak yapılan (Karaağaç, 2008: 256). **2.** Yalan, hile, dalevere (Devellioğlu, 1959: 81). **3.** Erkeğin cinsel organı (Balcı, 2020: 153, 193).

ṭoma: (< T.) Tombul, toparlak, tıknaz (Gülensoy, 2007b: 907).

ṭomalan: (< T.) Domalan, arapmantarı, keme (*Tarama Sözlüğü*, 2009: II:1208). [Ayrıca bkz. "*ṭomalan bārid ü raṭbdur ḳatı ġalīẓdür sevdā ve balġam arturur gėc siñer yaramaz marażlar getürür ve ol ziyān ėdici otlardandur ammā ṣuyı göze cilā vėrür ve ṭomalan ki ḳırlarda ve arı yėrlerde biter bayad olmadın ṭuzıla yaġıla semüz etile bişüreler anı daḥı az yėyeler ki ziyān ėtmeye ve şol ṭomalan ki gölgelerde ya encir ya zeytūn aġacı dibinde ya terslü yėrde bite öldüricidür ve acıdur ṣarusı daḥı yaramaz aġacludur bāri eyüsin daḥı çoḳ yėmeyeler ve becid yėyüp ʿādet ėdinmeyeler ki fāsid ḫılṭlar tevellüd ėder fālic ve sekte rencin getürür.*" (Hacı Paşa (Celâlüddin Hızır), 2019: 61).]

ṭombal: (< ?) Sözlüklerde bulunamamıştır. [Ayrıca bkz. **dombalan** "(dombal-an) **1.** Yer elması. **2.** Domalan mantarı (Çağbayır, 2007: 1271). Hasbî'nin bu kelimenin ardından "ṭomalan" kelimesine yer vermesi dikkat çekici olduğu gibi iki kelime arasında ilişki olduğunu düşündürmektedir.]

ṭonbay: (< ?) (**ṭombay, dombay, donbay:**) **1.** Manda, su sığırı (*Tarama Sözlüğü*, 2009: II:1210; Atalay, 1941: 52; Eren, 2020: 147; Dankoff, 2013: 102). **2.** Şişman, kısa boylu kimse. **3.** Küçük ve yuvarlak bir çeşit hıyar (Karaağaç, 2008: 851).

ṭum: (< ?) Vurma esnasında çıkan ses (Yansıma sözcük [?]). [Ayrıca bkz. **ṭom:** Yuvarlak, küresel (Redhouse, 2015: 1262).]

ṭur-: (< T.) **1.** Kıyam etmek, ayağa kalkmak. **2.** Vazgeçmek, geri durmak. **3.** Karşı durmak, karşı koymak (*Tarama Sözlüğü*, 2009: II:1264). [Ayrıca bkz. "*maṣlaḥat göri-virür istedükce ṭurı-virür oġlan oldur ki hemān istedükde ṭurı-vire laʿnet ol oġlana ki başı giricek yüriyi-vire ālet ne-ḳadar büyük ise tamāmca yir belki daḥı var mı dir iki dizin üstine ṭurursun germiyyetle urursun ne incinür ne ṭarılur ne çatlar ne patlar…*" (Kuru, 2000: 79).]

tülengī: (< F.) **(tülüngi, tülünnī:)** Tehî-dest, tembel, dilenci, derbeder, cerrar, sâil, miskin (Tulum, 2011: 1788; Redhouse, 2015: 589).

Türkī: (< T. + F.) Köylü; Türklerle ilgili (Ayverdi, 2010: 1276).

Türkī teke: (< T. + T.) Zemmetmeye dayalı hakir görme ifadesi [Ayrıca bkz. *Furṣatī bencileyin bebr-i beyān-ı naẓma / Hīç ḳarşu ṭura mı sencileyin Türk tekesi* (Öztürk, 2020: 341, Kt. 170:1).]

Ü

üzül-: (< T.) İyileşmeye yüz tuttuğu halde yeniden hastalanmak (*Tarama Sözlüğü*, 2009: VI:4141).

V

vaḳvaḳ: (< ?) **1.** Ördek, kurbağa gibi hayvanların çıkardığı ses. **2.** Ördek (Ayverdi, 2010: 1306).

vuṣla: (< ?) Erkeklik organı, penis (Bingölçe, 2011: 164). [Ayrıca bkz. "*oġlanuñ vuṣla ḥelvāsına diş biler oġlan murādın bilüp gendüyi teslīm ḳılup vuṣlasını tamām yir…*" (Kuru, 2000: 86).]

Y

yavan: (< T.) **1.** Yağı az. **2.** Katıksız. **3.** (Mecazen) Tatsız, zevksiz, anlamsız (Ayverdi, 2010: 1343). **4.** Tembel, beceriksiz, gevşek (kişi), çirkin (*Derleme Sözlüğü*, 2009: VI:4205).[92]

yéldür-: (< T.) Koşturmak, koşmak, koşuşmak (*Tarama Sözlüğü*, 2009: VI:4490; Ayverdi, 2010: 1348 [Yeldirmek maddesinden]).

yelelāli: (< ?) **1.** Sevinç çığlığı için söylenen ifade. **2.** Türk musıkisinin büyük usullerle bestelenmiş formlarında, usulü doldurmak için kullanılan ifadelerden biri. [Ayrıca bkz. "*bir evde yelelā ve bir evde āh vāh olur. Belki nice ḫāneler olur ki sabāh dügün iken aḳşam mātem olur.*" (Sinan Paşa, 2013: 76).]

yıpraḳ: (< T.) Yıpranmış, fersude (*Tarama Sözlüğü*, 2009: VI:4585).

yed-: (< T.) Bir hayvanı başından bir iple çekmek, çekerek götürmek, yedeğinde götürmek; birini elinden tutup götürmek (Tietze, 2019: IX:286).

yédek: (< T.) Yedekte götürülen at (*Tarama Sözlüğü*, 2009: VI:4466); elle çekip götürülen at (Tietze, 2019: IX:287).

yörük: (< T.) Anadolu'da hayvancılıkla geçinen konar göçer halk, çadırda oturan göçebe Türkmen boyu (Ayverdi, 2010: 1364). [Veya okuma farkıyla **yürek:** Cesaret; "*ne zehre ile (= cesaret) güzer edersin ve ne yürekle gezersin.*" (*Tarama Sözlüğü*, 2009: VI:4768).]

Z

ẓahīr: (< Ar. ẓ-h-r) Yardım eden, destekleyen, arka çıkan (kimse), yardımcı (Ayverdi, 2010: 1375).

ẓarbūn: (< ?) Bir çeşit ayakkabı, postal (Dankoff, 2013: 251).

zardaḳ: (< ?) Yerelması; hıyar (*Derleme Sözlüğü*, 2009: VI:4832).[93] [Ayrıca bkz. **zardaklı:** Kibirli (*Derleme Sözlüğü*, 2009: VI:4351).[94]]

[92] Derlenen bölgeler: Karabüzey *Araç -Kastamonu; *Şebinkarahisar -Giresun.
[93] Derlenen bölgeler: Meyvabükü *Güdü -Ankara; Çaltı *Güdül -Ankara.
[94] Derlenen bölgeler: Bağıllı *Eğridir -Isparta.

ẓarīfāne: (< Ar. ẓ-r-y-f + F.) Zarif bir kimseye yakışır tarzda, nazikâne (Ayverdi, 2010: 1379). [Ayrıca bkz. **ẓarīf:** Ḳállāş, şehr oğlanı, telbīs, hárāmzāde (Tulum, 2011: 1934).]

zāyid: (< Ar. z-y-ʾ-d-ʾ) Gereksiz, lüzumsuz (Ayverdi, 2010: 1376 [Zâit-Zâid maddesinden]).

ẕeker: (< Ar. ẕ-k-r) Erkeklik organı (Ayverdi, 2010: 1382).

zerrāḳ: (< Ar. z-r-ʾ-ḳ) Düzenbaz, yalancı, hilekâr, dolandırıcı, hain (Redhouse, 2015: 1007). [Ayrıca bkz. *"Ben senüñ dédügüñ degilem!" déyen başı örtülü zerrāḳ kösnekler…"* (Develi, 1997: 105).]

zevāyid: (< Ar. z-y-ʾ-d-ʾ) Çok ve boş söz söylemek (Atik-Gürbüz, 2011: 89).

ẕeyl: (< Ar. ẕ-y-l) Her şeyʾin āhir ve encāmına denir (Mütercim Âsım Efendi, 2014: V:4500).

zilli: (< F.) Kavgacı, gürültücü, patırtıcı, şamatacı, edepsiz, şirret (kimse) (Devellioğlu, 1959: 155; Ayverdi, 2010: 1390).

Kaynakça

Abdülaziz Bey (2023). *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri (Âdât ve Merâsim-i Kadîme, Tabîrât ve Muâmelât-ı Kavmiyye-i Osmâniyye)*. haz. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Açıkgöz, Namık (1999). "Tezkirelere Göre 16. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebî Kültür Hayatı". *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*. haz. Mehmet Kalpaklı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 413-421.

Aksoy, Ömer Asım (1945). *Gaziantep Ağzı II*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Aksoy, Ömer Asım (1946). *Gaziantep Ağzı III*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Aktunç, Hulki (2017). *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*. 11. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Âşık Çelebi (2010). *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ (İnceleme- Metin)*. 3 c. haz. Filiz Kılıç. 1. Baskı. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Atalay, Besim (1941). *Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*. Türk Dil Kurumu.

Atik Gürbüz, İncinur (2011). "Bir Şiir Mecmuasındaki Hicivli Söyleyişler". *Turkish Studies*. 6/2: 87-94.

Ayverdi, İlhan (2010). *Kubbealtı Lugatı - Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. 1. Baskı. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Balcı, Funda (2020). *17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Edebiyatında Bazı Argo Kullanımları*. [Yayımlanmamış] Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Başpınar, Fatih (2013). *Garâmî, Dîvân (İnceleme - Metin)*. İstanbul: Yedirenk Kitapları, İz Yayıncılık.

Bernardo da Parigi (2015). *Söz Kitabı Türkçe-İtalyanca Sözlük*. haz. Yavuz Kartallıoğlu. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Bingölçe, Filiz (2011). *(Tanıklarıyla) Osmanlı Argosu Sözlüğü*. 1. Baskı. Ankara: AltÜst Yayınları.

Budak, Ali (2009). "XVI. Yüzyıldan Sıradışı Bir Şair Portresi: Gedizli Hasbî". *Turkish Studies*. 4/2: 152-164.

Buran, Ahmet ve İlhan, Nadir (2008). *Elazığ Yöresi Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çağbayır, Yaşar (2007). *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı Ötüken Türkçe Sözlük C.5*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çakır, Aylin (2020). *İzmir İli Ödemiş-Kiraz-Beydağ İlçeleri Ağızları (Dil İncelemesi-Metinler-Sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Çavuşoğlu, Mehmed (1970). "Zâtî'nin Letâyifi". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. 18: 25-51.

Çavuşoğlu, Mehmed (1983). *Yahyâ Bey - Dîvan (Tenkidli Metin)*. 1. Baskı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çetin, Hasan Ali (2020). *Eski Anadolu Türkçesi Eczacılık ve Tıp Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Dankoff, Robert (2013). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü*. Çev. Semih Tezcan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Dehhodâ, Ali Ekber (1377). *Lugatnâme-i Dehhodâ*. edt. Muhammed-i Mu'în & Seyyid Ca'fer-i Şehîdî. Çâp-ı Dovvom. Tahran: Müessese-yi İntişârât ve Çâp-ı Dânişgâh-ı Tahrân.

Develi, Hayati (1997). "İstanbul'a Dair 'Risâle-i Garîbe'". *İstanbul Araştırmaları*. 1: 95-190.

Devellioğlu, Ferit (1959). *Türk Argosu*. Genişletilmiş 4. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Dilçin, Cem (2009). "Divançe-i Cem'den Birkaç Örnek". *Journal of Turkish Studies - Festschrift in Honor of Cem Dilçin*. 33/I. c. Guest Editor: Zehra Toska. Harvard University, LXXXII-CVIII.

Donuk, Suat (2015). "Nev'î-zâde Atâyî'nin Hezliyât'ı". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8(39): 70-110.

Eflatun, Muvaffak (2016). "Hasbî'nin Şehzade Mustafa Mersiyesi". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(15): 159-178.

Erdoğan, Mustafa (2008). *Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eren, Hasan (2010). *Sırça Köşkte*. haz. Şükrü Halûk Akalın vd. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Eren, Hasan (2020). *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (ETDES)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Filippo Argenti (2014). *Floransalı Filippo Argenti'nin Notlarına Göre (1533) 16. Yüzyıl Türkçesi*. çev. Milan Adamovic, Aziz Merhan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Genç, İlhan (Haz.) (2000). *Esrar Dede - Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye (İnceleme – Metin)*. 1. Baskı. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Gökkaya, Recep (2017). *16. Asır Şairlerinden Seyrî ve Dîvân'ı [İnceleme - Metin - Dizin]*. [Yayımlanmamış] Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gözaydın, Nevzat (2015). "Nezihe Meriç'ten *Türkçe Sözlük* İçin Katkılar". *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. CVIII (760): 91-93.

Gülensoy, Tuncer (2007a). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I (A-N)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülensoy, Tuncer (2007b). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü II (O-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülensoy, Tuncer ve Buran, Ahmet (1994). *Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler 1*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Güneş, Murat (2020). *Ḫāliṣ İbrāhīm-i Pozarefçevī [öl. 1752] Mecmeʿu'l Emṣāl (İnceleme, Tenkitli Metin, Dizinler, Açıklamalar)*. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Hacı Paşa (Celâlüddin Hızır) (2019). *Müntahab-ı Şifâ (Giriş-Metin-Sözlük)*. haz. Zafer Önler. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

[Ḫayālī Beg], *Dīvān-ı Ḫayālī*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar 2923.

Hüsâm-ı Sahrâvî (2020). *Har-nâme (Kanuni Devri İstanbul'unda Çingeneler ve Çingene Kültürü)*. haz. Mertol Tulum. İstanbul: Ketebe Yayınları.

İmamoğlu, Ahmet Hilmi (1993). *Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Şahidi'nin Sözlüğü (İnceleme - Metin)*. [Yayımlanmamış] Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnalcık, Halil (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. 1. Cilt: 1300-1600. ed. Halil İnalcık, Donald Quataert. çev. Halil Berktay. İstanbul: Eren Yayıncılık.

İsen, Mustafa (1994). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Kaçalin, Mustafa S. (2016). *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kânûnî Sultan Süleyman (2016). *Muhibbî Dîvânı (Bütün Şiirler) (İnceleme-Tenkitli Metin)*. haz. Kemal Yavuz, Orhan Yavuz. 2. c. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Karaağaç, Günay (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kartallıoğlu, Yavuz (2022). *Stambol'dan İstanbul'a Osmanlı Türkçesi Telaffuz Kayıtları (1533-1921 Arası Latin Harfli Metinlerin Verilerine Göre)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kınalı-zâde Hasan Çelebi (2014). *Tezkiretü'ş-Şuara*. 1. c. Eleştirmeli Baskıya Hazırlayan: İbrahim Kutluk. 3. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Köksal, M. Fatih (2019). "XVI. Yüzyılda Yaşamış Üç Şairin Hezliyat Tarzında Manzum Mektuplaşmaları". *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*. edt. H. İbrahim Delice, Mehtap Erdoğan Taş, Hakan Yekbaş. 1. Baskı. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 169-197.

Köksal, Mehmet Fatih (2013). "Hasbî/Habsî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. E-kaynak: http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hasbi. [Erişim Tarihi: 27. 02. 2022].

Kuru, Selim S. (2000). *A Sixteenth Century Scholar Deli Birader and His Dāfiʿü'l-ġumūm ve Rāfiʿü'l-humūm*. [Yayımlanmamış] Doktora Tezi, Cambridge, Mass: Harvard University, Near Eastern Languages and Civilization.

Küçük, Sabahattin (2011). *Bâkî Dîvânı (Tenkitli Basım)*. 2. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Lutfullah b. Ebu Yusuf El-Halîmî (2013). *Lügat-ı Halîmî*. haz. Adem Uzun. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Mehmed Salâhî (2019). *Kâmûs-ı Osmânî (İnceleme - Tıpkıbasım)*. 2 c. haz. Ali Birinci. 1. Baskı. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları. [Hicrî 1313, 1322 yıllarında Mahmûd Bey Matbaası'nda basılan Kâmûs-ı Osmânî'nin Tıpkıbasımı].

Mehmed Süreyyâ (1996). *Sicill-i Osmanî*. 2. c. haz. Nuri Akbayar. Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mütercim Âsım Efendi (2013-2014). *El-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît - Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi. 6 c. 1. Baskı. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Öztürk, Furkan (2020). *Nef'î - Sihâm-ı Kazâ (Eleştirel Basım)*. 1. Baskı. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

Ni'metu'llâh Ahmed (2015). *Lügat-i Ni'metu'llâh*. haz. Adnan İnce. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Onat, Naim Hâzım (1944). *Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu I*. İstanbul: Maarif Matbaası.

Onay, Talat (1946). *Dâstan-ı Ahmet Harami*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Pakalın, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 c. 4. Baskı. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Redhouse, James W[illiam] (2016). *Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye*. haz. Recep Toparlı, Betül Eyövge Yılmaz, Yaşar Yılmaz. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Redhouse, Sir James W[illiam] (2015). *A Turkish and English Lexicon*. 5. Edition. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Serâyî (2019). *Dîvân (Notlandırılmış Metin-İnceleme)*. haz. İbrahim Kolunsağ. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sinan Paşa (2013). *Maârif-nâme (Özlü Sözler ve Öğütler Kitabı)*. haz. Mertol Tulum. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Steingass, F[rancis] (1963). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. 5. Impression. London: Routledge & Kegan Paul Limited.

Şemseddîn Sâmî (1989). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Şentürk, Ahmet Atillâ (2019). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. *3. C* İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

Şentürk, Ahmet Atillâ (2023). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. *6. C.* İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

Şu'ûrî Hasan Efendi (2019). *Lisânu'l-Acem - Ferheng-i Şu'ûrî*. *3. C.* 1. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Tarama Sözlüğü (2009). 8 c., 3. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tezcan, Semih (2018). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. 2. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tietze, Andreas (2016-2019). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. *10. C.* Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.

Toparlı, Recep ve Argunşah Mustafa (2014). *İslâm, Mu'înü'l-Mürîd (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)*. 2. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tulum, Mertol (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti (1934). *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi*. *1. C.* İstanbul: Devlet Matbaası.

Türkçe Sözlük (2009). 10. Baskıdan Yapılan Tıpkıbasım. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkiye'de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü (2009). 6 c. 3. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uğur, Abdullah (2021). "'Leke' Kelimesinin Anlam ve Kullanımına Dair". *Zemin: Edebiyat Dil ve Kültür Araştırmaları*. 1, 210-217.

Vankulu Mehmed Efendi (2014). *Vankulu Lügati 2. C.* haz. Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Yakıt, İsmail (2020). *Kur'an-ı Hakîm Meâli (Semantik Analizli, Açıklamalı ve Yorumlu)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.